

תהליך הגיור בכתבי הראי"ה קוק

הבהרה והתנצלות

לימוד משנתו של מרן הראי"ה קוק אינו חכמה קלה. שפתו עשירה ורבת גוונים, תוכן דבריו מבוסס על רבדי התורה השונים עד שאף פשט דבריו ההלכתיים יונק מעולם הפנימיות וסתריתורה על כל רבדיו! ואם הדברים נכונים בכל ענייני ההלכה, קל וחומר בדיון המשיק להבנת הלאומיות הישראלית. ובעניין זה – הלאומיות הישראלית – הוא עצמו העיד שלא כל אחד יכול לרדת לעומק משנתו, אף לא תלמידי חכמים מובהקים, וכדבריו לרידב"ז (אגרות הראי"ה ח"א, תקנה):

ונשמות כאלו, אם יזדקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה של טביעת-עין לדעת לחלק בין הצד הסגולי הפנימי הקדוש שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם, שהוא מקיף את נפשם כחוחים וקוצים הסובבים שושנה, הוא יוכל להתקלקל הרבה ח"ו, וללמוד ממעשיהם, ולהדבק בצד הרע שבהם והוא מחויב להתרחק מהם... [אבל] תלמידי חכמים כאלה [אשר] הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדקות-מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים ע"ז לקרב פושעים כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר

1. הנחת היסוד בדברים שלהלן היא שמשנתו של הרב קוק בהלכה ומשנתו ההגותית הן הרמוניות ואחידות. הנחה זו מבוססת על דבריו שלו באורות הקודש ח"א, פסקה יח ש"ההלכה והאגדה צריכות הן להתאחד זו עם זו". ראה הרב שלמה רוזנפלד, "והיו לאחדים בעיניך", אסיף ג, תשע"ז, ובייחוד דבריו בעמ' 910 ואילך. כמו כן ברור שהגותו מבוססת על עמדת המקובלים, וזאת אף ששפתו אינה שפתם, והוא מעלה את המושגים הסמליים שלהם למושגים מופשטים וכלליים. ראה הרב יוסף אבייב"י, "יבוש וכמוש או מלא אור וחיים: על מהותו של העולם הזה בעיני הראי"ה", אסיף ג, עמ' 650 ואילך. ואמנם חלק מהחוקרים סבורים שיש להבדיל במשנת הרב קוק בין ספרי ההלכה לספרי ההגות. ראה אביעזר רביצקי, הקץ המגולה ומדינת היהודים (תל אביב, תשנ"ג) עמ' 133: "כי אותה המגמה ההרמוניסטית הנפוצה, זו המבקשת ללכד את כל כתביו ותורותיו של הרב קוק לכדי תמונה אחידה אחת... היא מזניחה מקורות רבים, ובסופה שהיא מעוותת את הכתובים או עוטפת אותם בנופת צופים". ושם עמ' 161-163 על הקרע בין שיטתו ההגותית לשיטתו באותם נושאים כאשר באו לידי יישום הלכתי. מאידך, ראה הרב פרופ' נריה גוטל, חדשים גם ישנים (ירושלים, תשס"ה) עמ' 4-7 ובהערות שם, ובדבריו החיתום עמ' 256-257.

את כוח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו... ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל סימנין על-זה.

ההנחה כי הראי"ה קוק שוזר את רבדי התורה הללו זה בזה, מזקיקה לכאורה כי מי שאין לו הבנה בפנימיות התורה בכללותה ובמשנתו ההגותית של הרב קוק בפרט, תישלל ממנו היכולת להבין אף את עמדותיו ההלכתיות, ובוודאי בענייני כלל ישראל. מנגד, הרצון להבין את משנתו – בפרט בענייני גיור – נובע בראש וראשונה מכך ששיטתו העמוקה סוללת דרך קוהרנטית וברורה בתוך הזמנים המשתנים והאתגרים העכשוויים. טעם נוסף ללמוד את דברי הראי"ה קוק הוא שישנו בקרב הציונות-הדתית זרם המציג גישה נוקשה בהתמודדות עם שאלת הגיור העכשווית. זרם זה יונק ישירות ממשנת הרב קוק ומונהג על-ידי תלמידי תלמידיו.

מכיוון שכך, אף שאין בכוחי וממילא אין בכוונתי לחדור לעומק משנתו ההגותית של הרב קוק בענייני גיור, מכל מקום פטור בלא כלום אי אפשר, ולכן אשתדל בדברים להלן לעסוק במשנתו ההלכתית בנושא הגיור, ואם אאלץ לחרוג ולהזכיר גם את דבריו השייכים לפנימיות התורה אעשה זאת רק בצורתם החיצונית.² ברור אם-כן שמאמר זה לוקה בחסר ואיננו חושף תמונה רוחנית שלמה.

פסקיו ההלכתיים בענייני גיור מציגים פערים קוטביים. מחד גיסא הוא מן המחמירים ביותר בקבלת גרים, ואיננו מקבל את עמדות הפוסקים הנוטים לאפשר גיור גם במצבים שבהם יש לפקפק במניע ובכנות כוונותיו של הגר, כפי שיתברר להלן בפרק ה. מאידך גיסא, כפי שיבואר להלן בפרקים ו-ז, הוא סבור שמשעה שהתרחש תהליך הגיור, הגר הוא יהודי גמור, אף אם ישנה 'אומדנא דמוכח' שכוונת הגר בשעת הגיור לא הייתה לשם שמים, ואפילו אליהו מעיד שמעולם לא רצה גר זה להצטרף לכלל ישראל מתוך אמונה בה' ובתורתו. עמדותיו ההלכתיות הללו מנוגדות לעמדת פוסקים רבים, הנוטים לאפשר גיור

2. הרב קוק עצמו סבר שמעטים הם המבינים את משמעות דבריו הפנימית, בניגוד לכיטויים החיצוני. ראה אורות הקודש ח"א סו: "הידיעות הסודיות היותר עליונות אין מגמתן להתפשט בעולם בהתפשטות כמותית, שידעו מהן רבים, כי זהו דבר שאי אפשר. ואם ידעו רבים מסגנון החיצון, לא ידעו כלום בתוכנו הפנימי, ויהיה הדבר מזיק יותר ממה שהוא מועיל". וראה אגרות הראי"ה ח"ב איגרת שמו, שצייץ כי הוא מתיר לעצמו לכתוב סתרי תורה: "משום עת לעשות לד', לדרוש בפומבי במעשה-בראשית... ולהלביש העניינים בצורה ספרותית כמה דאפשר, כדי שהמעמיקים המיוחדים שנטייתם המסטיית חזקה היא יבואו ויראו כמה גבהו ארחות המחשבה הישראלית בחוג החבוי הזה". אבל גם לשיטתו, "ליתן אלה הרעיונות בצורה לגמרי 'פופולרית', לעשותם מוכשרים לטפולו של כל שוגה המתיימר לחכם לב, עד כדי הרשאה כזאת לא באתי עדיין".

במקרים שבהם יש ספק במניע ובכנות הגר, ומאידך פוסלים בדיעבד את הגיור כשיש 'אומדנא דמוכח' שכוונת הגר לא הייתה לשם שמים.

א. הלאומיות הישראלית – סגולת ישראל

בדברים שלהלן הרב קוק כותב כי המסד ללאומיות הישראלית הוא סגולת ישראל. כאמור, אין בכוונתי להסביר את המשמעות הפנימית של המושג – לא אותו בעצמו ולא את משמעותו ביחס ללאומיות היהודית העכשווית. די בכך שנגדיר כי הרב קוק מעמיד את סגולת־ישראל כאפיון מיוחד ללאומיות היהודית, ומתאר אותה כנתון הקיים בטבע כמו כל שאר חלקי הטבע. וכדבריו (אגרות הראי"ה ח"א, תקנה):

שני דברים עיקריים ישנם, שהם יחד בונים קדושת־ישראל וההתקשרות הא־לוהית עימהם. האחד, הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור: "לא בצדקתך", "רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם"... והסגולה הוא כוח קדוש פנימי מונח בטבע־הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי אפשר לו להשתנות כלל... והשני, הוא עניין בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד־תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה... וכל עיקרה של ברית אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות אבות, הוא בא מצד כוח הסגולה, ובעקבא־דמשיחא מתגבר ביותר כוח הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות.

בדברים אלו הרב קוק קובע את מה שנראה לנו עתה מובן מאליו,³ שכל יהודי הוא יהודי מעצם לידתו לעם־ישראל ודבר זה אינו נפסק ואינו יכול להיפסק. השייכות לעם היהודי היא מציאות מולדת שנבחרה על־ידי הקדוש־ברוך־הוא ושאינה תלויה בכל גורם אחר, גם לא בקיום מצוות מעשי או באמונה. אך גם הרב קוק מכיר בכך שחלק ממרכיבי הזהות הלאומית הם תודעתיים ולא רק מציאות מולדת, וכדבריו:

אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה שמפסיק את הופעת הסגולה גם כן. אבל זה אי אפשר כי אם במי שבא למדה זו להיות ח"ו שונא את ישראל, ודורש רעה להם בפועל ובצפיית הלב, כמו המינים שמפרש הרמב"ם בהלכות תפלה שהיו מצירים לישראל,

3. ראה להלן מאמר ה הערה 5.

וגם זה היה קשה לחכמים מאד לתקן, ע"כ הכריזו רבן גמליאל: "כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים", והוצרך לתקנה דווקא שמואל הקטן... ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ שהן שפלות מאד בעניין הבחירה, וע"כ הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מכל מקום אור הסגולה מאיר בהם, וע"כ הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים בארץ ישראל, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמידות שהם באים מסגולת ישראל בטבע נפשם הם מצוינים בהם... ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד הע"ה: "הלא משנאיך ד' אשנא"... והמינים והכופרים על-פי רוב איבדו גם את הסגולה הפנימית, ומידה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבא דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תיקוני זוהר "טוב מלגאו וביש מלבר".

לדעתו, בימינו אף אם הוציא האדם הישראלי את עצמו מהצד הבחירי המאפיין את האומה בכל הדורות – האמונה בא-לוהי ישראל ושמירת מצוות, יציאה זו אינה מוציאה אותו מכלל האומה, במיוחד אם קיימת בו זהות עצמית המתייחסת לאומה הישראלית, זהות שיכולה להתבטא למשל בחיוב כללות ישראל וחשק ארץ-ישראל. אך כשהוא מוציא את עצמו גם מהאומה הישראלית וממרכיבי זהותה הלאומיים מתוך הרגשת שנאה כלפיהם (דהיינו התכחשות לזהות הלאומית יחד עם פעולות אקטיביות כנגד עם-ישראל) הוא מאבד את שם ישראל. נראה, שיציאה זו אינה ביצוע של מעשה מוגדר המאפיין את היציאה (כמו המרת דת) אלא היא תהליך מתמשך של התכחשות ושנאה לעם היהודי, שבסופו הוא או ילדיו יוצאים מכלל ישראל.

ועדיין קשה, איך יכולות נשמות אלו להוציא את עצמן מהאומה, קרי מאותה סגולת-ישראל, הטבועה בעצמותו של יהודי? הרי כמו שהטבע איננו יכול לשנות את עצמו גם מציאות זו, לכאורה, אינה יכולה לשנות את עצמה. הראי"ה סבור כי נשמות אלו, היוצאות מכלל ישראל, מתברר שמלכתחילה לא היו כלולות בשלמותן בתוך כנסת-ישראל, וכדבריו (עין א"ה, שבת פ"ב אות פ):

והנה מכלל הדברים הטובים שנכללו בהעניינים שבאו ע"י מכאובים וצרות רבות ורעות, נכלל ג"כ מה שמצד החיסרון שגרמו הערב רב בעירובם בישראל, מזה יצאו ג"כ אח"כ בהמשך הגלות כוחות פועלים רבים ממחננו להיות לעם אחר. ובאמת אין כאן הפסד עיקרי, כי היוצא אינו יוצא כי אם מפני הנטייה הזרה הגנוזה בנפשו

מקדמת דנא, מסטרא דערב רב,⁴ שמזה באו תכונות זרות שנקבעו אח"כ בנפשות ומתערבות במזגים באופן שאינו מתאים ומתקיים בכנסת ישראל, ע"כ הוא מתפרד ע"י מכאובי הגלות וצרתה, ואין בו העז לעצר כוח לעמוד בניסיון. והנה רק המראה החיצוני יעורר בנו תוגה שחשבנו שזה היוצא היה משלנו, אבל באמת אינו כי אם המוכן להתפרד ולצאת מני אז.

אך גם עירוב התכונות הזרות בנפשות שמסטרא דערב רב, הגורם ליציאתם בסופו של דבר, איננו לשווא. אף שהמטרה הראשונה הייתה שהם יתמזגו ברוח ישראל. כהמשך דבריו שם:

אבל גם יציאה זו לא תישאר בלא רושם של תועלת כללית, כי מה שאותם הנובלות הם מתערבים בין הגויים, הם מקנים מכל מקום אותן הנטיות שכבר קלטו מני דורים מקדושתם של ישראל בין עמי הארץ, ונעשית מזה הכנה מזגית להיות חלקים מאומות העולם מוכשרים לקבל, עכ"פ כפי מדתם, השפעה מרוחם של ישראל ע"י אותו המזג המועט שמ"מ פועל הוא בהמשך של דורות ע"י כוח הגובר של אור ישראל כפעולת השאור המועט בעיסה.

לסיכום, הדבר העיקרי המקשר אדם מישראל ללאומיותו הוא סגולי, כוח קדוש פנימי המונח בטבע הנפש ברצון ה', וכמו כל טבע ראשוני אין הוא יכול להשתנות כלל. מעשיו הרעים של אדם מישראל או הגדרתו העצמית ביחס לאמונתו בא־לוהי ישראל אינם מפקיעים ממנו את הסגולה הטבועה במציאות. יציאה מכלל האומה יכולה להתרחש רק לאחר שהוא מפקיע את עצמו מהאומה עצמה, על-ידי שנאת כלל-ישראל. ולכן גם אם הזדהותו עם הלאומיות הישראלית אינה חופפת את הזהות האמיתית של האומה, הוא עדיין קשור לאומה באותו קשר טבעי שאינו יכול להשתנות. וכאמור, דברי הרב קוק הללו יסודם בפנימיות התורה, ונראה כי הם משליכים על שיטתו הייחודית בעניין הגיור.

ב. המרכיב הלאומי בתהליך הגיור

תהליך הגיור הוא, כדברי הרמב"ם (איסורי ביאה יג: ד), כניסה לברית והסתופפות תחת כנפי השכינה בקבלת עול תורה. הרב קוק מבאר שעול תורה איננו רק אמונה בה' ושמירת מצוות,

4. כאמור בפתיחה, אין בכוחי וביכולתי להסביר את מערכת המושגים שהרב קוק מדבר עליהם. דבריי כאן הם לימוד חיצוני של דבריו, שמהם משתמע כי הנשמות היוצאות מעם-ישראל נפרדות ממנו משום שמלכתחילה שייכותן לישראל הייתה פגומה. דברי הרב קוק כאן זהים לדברי הרמב"ם באיגרת תימן "שכל מי שיצא מהדת הנתונה במעמד ההוא – שאינו מזרע האנשים ההם".

אלא גם הכרה בקדושת עם־ישראל. הפן הלאומי הוא חלק מהותי בגיור, ואי־הכרה בו אינה רק חיסרון במשמעות הגיור אלא גם חיסרון בקדושת התורה והאמונה. הרב קוק אומר זאת בתוך ביאורו לדברי הגמרא (ברכות מז, ב) שמצוות שהחזיקו בהן כותים הקפידו בהן יותר מישראל, וכדבריו (עין א"ה, ברכות פ"ז אות יח) :

תכלית התורה היא כפולה, השלימות הפרטית של עבודת ד' של כל יחיד ויחיד, בין מיראת ד'... או מצד אהבת ד'... בין בדברים מחויבים ע"פ התורה, בין בהנהגות ומוסרים מוסכמים לעצמו ע"פ שכלו והדרכתו בכוונתו לשמים. ועוד יתרון עקרי יש לישראל מורשה קהלת יעקב, והוא התכלית הלאומית שיש בכלל התורה והמצוות, שהם בכללם מחזקים את האגד הלאומי ומוסיפים עוצמה בסגולות הלאומיות. ויען שלאומיותם של ישראל היא הדרך הכבושה להדריך את כל העולם כולו בדרכי ד', ע"כ בתיקון ושכלול של כנסת ישראל תלויים כל גופי תורה ומצוות.

והנה הכותים אינם מכירים כלל לאומיותם של ישראל, כי עוד כצר נחשבו לכלל האומה מצד לאומיותה, והשתתפותם בתורה אינו כי אם מצד רצונם לזכות בשכרה, או הכרת האמת למצוינים שבהם. ומדויקים דברי חז"ל, שגם המעלה את הכותים ונותן להם יתרון שאינם גרי אריות, אומר שהם "גרי אמת", ואינו כלשון המורגל להם ז"ל בכל מקום על הגרים "גרי הצדק". והיינו שצדק נקראת כנסת ישראל, שיסודה להביא צדק עולמים לכלל המין האנושי. ומי שאין לו יד ושם בא־לוהי ישראל, אע"פ שמכיר הוד התורה מצד צד האמת שבה לעצמה, נוכל לקרותו גר אמת ולא גר צדק...

ואחרית תקלה זו של ביטול ההערה הרוממה הלאומית מביאה ג"כ לעבודה־זרה, כי להיות שכל האדם משוטט לתן טעמים למצוות, ולא ימצא באמת רק בהיכנסו דרך השער אשר לד' שהיא שערי צדק של כנסת ישראל, ממילא ישגה לתלות דמיוני שווא ובוקי סריקי של הבלי ע"ז או קרוב לה בתורת אמת. וזהו שהביאה להכותים סופם שמצאו דמות יונה להם בראש הר גריזים, תחת ירושלים שהיא מקדש מלך ויסוד הלאומית בחרו בהר גריזים להורות על תכלית הפרטי לזכות רק בכרכות, שע"פ רוב לא תתרומם נפש האדם בזה יותר מהשער הנמוך של עבודה ע"מ לקבל פרס.

שני הרכיבים: קדושת התורה וקדושת עם־ישראל, אינם נפרדים זה מזה, אלא קדושת התורה האמיתית בנויה על־פי כנסת ישראל. וקדושת עם־ישראל היא מורשה קהילת יעקב העוברת מדור דור והיא כטבע לאומי – סגולת ישראל, וכל גיור חייב לשאת משמעות זו. הפקעת גרות הכותים נבעה מנקודת השורש, שהם לא הכירו בירושלים כיסוד הלאומיות

הישראלית, וחשבו כי הגרות היא עניין דתי מנותק מהיסוד הלאומי. טעות זו היא שהובילה אותם לעבוד עבודה־זרה.

ג. גיור הצטרפות לנשמת האומה – סגולת ישראל

על־פי הרב קוק, יש לעם־ישראל טבע לאומי ייחודי שאינו מוטבע באומות העולם, והגיור הוא הצטרפות ללאום הישראלי. הדבר מעורר קושי ביחס לעצם אפשרות הגיור, אף של גרי צדק. הרי סגולת־ישראל טבועה באומה מירושת אבות והיא המסד ללאומיות הישראלית. סגולה זו נתונה בטבע, ולכאורה אדם מן החוץ איננו יכול לסגלה ואין בכוח האומה להעניק לו אותה, שהרי זו סגולה טבעית ואינה נרכשת מבחוץ. ואכן, כבר בגמרא מצינו יחס שלילי לתהליך הגיור ולגרים.⁵ מכל מקום, לשיטת הרב קוק הקושי הוא מהותי ושולל לכאורה את עצם אפשרות הגיור. וכדבריו (פנקסי הראי"ה ח"ב, פנקס מתקופת בויסק, פרק ח עמ' מ): "שאינן ראוי לקבל גרים בנקל, וקשים הם לישראל כספחת, שמ"מ תכנית הטבע הלאומי, שהוא יסוד חיים לתורה וקיומה ואהבתה, חסרה מהם בהכרח".

מצינו בדברי הרב קוק שתי סיבות המאפשרות את הגיור, חרף הקושי האמור. הסיבה הראשונה היא שמדובר בנשמות מיוחדות מעצם לידתן ומתגירות כדי לסייע לעם־ישראל להגשים את ייעודו. השנייה היא שהגרים משלימים חסרונות שיש בעם־ישראל. נרחיב:

1. נשמות פניניות המגשימות את ייעוד עם־ישראל

במאמרי הראי"ה (עמ' 200) הוא כותב שהגיור העכשווי הוא חלק מההשפעה העתידית שתהיה לעם־ישראל על אומות העולם, השפעה שהיא מייעודו של עם־ישראל. ההשפעה העתידית על האנושות מראה כבר עכשיו "את ניצוצי ברקיה, ע"י הנפשות הפניניות המפוזרות בגויי הארצות שמהן באים לנו גרי הצדק". הדברים התבארו בפנקסי הראי"ה (ח"ב, פנקס מתקופת בויסק, פרק ח עמ' מ):

מ"מ מי [=הגר] שמכיר ערך הצדק הזה, ונפשו יודעת צרת נפש מין האנושי, ע"י התפרדו לגויים שונאים זה לזה, ועם זה נפשו שואפת לאמת בלי מעורבת בדמיוני שווא, ברגשותיו המוסריים... הרי סוף כל סוף ע"י הוספת כוח עז בעבודת ישראל, תשתכלל גם על ידו התכלית המאושרת הכללית, והוא הגורם בסוף כל סוף טובה רבה לעמו שממנה יצא. ולא עוד אלא שהאומה שתזכה להישאר בתור עם במועד

5. יבמות קט, ב: "א"ר יצחק מאי דכתיב 'רע ירוע כי ערב זר', רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים", וכן שם: "קשים גרים לישראל כספחת"; ובשו"ע (יו"ד רסח, ב) פסק שיש לדחות את הרוצה להתגייר.

תיקון שלום האנושיות, הלא תשאב ממקור ישראל יסודות מוסריים וארחות דעה ויראת ד', ואז ע"פ כוחות הנוספים מגרי הצדק שנשפחו על בית יעקב, יועלו יותר לרדת לסוף רגשי נפשותם של אותן העמים, ולדעת איך לעזרם בהרחבה המוסרית של דעת ויראת ד'. ואע"פ שאפשר שצאצאי הגרים לא ידעו בעצמם מקור מוצאם, שיתבטלו בתוך בני ישראל ויתבוללו בהם, מ"מ מחוק הירושה הוא שהנשיות הנפשיות לא תמחקנה, ויד הכשרון יעמוד להיות נחית לעומקא דדינא בהליכות הגויים שממנו חוצבו.

מציאות הגרים עתה היא הכנה לאותה השפעה שעתידה להיות לעם-ישראל, ומכיוון שהשפעה זו היא חלק מהייעוד של העם, כבר עתה ניתן לגייר מפני שכשתכונותיהם של העמים נכללות בעם-ישראל, יש לישראל יותר יכולת לרדת לסוף רגשי נפשותם של העמים ולהשפיע עליהם. מציאות הגיור היא ניצוץ ברקי מעתיד (מאמרי הראי"ה שם). נראה כי ביטוי ייחודי זה (=ניצוץ ברקי) מאפיין את גישתו של הרב קוק להלכות גרות. טבעו של ניצוץ ברקי שאי אפשר ליזום אותו ואי אפשר לחפש אחריו אלא הוא נוצץ מאליו. זהו ייחודן של הלכות גיור, כדבריו במאמרי-הראי"ה שם:

והננו למדים מדבריהם ז"ל [תוס' יבמות ד"ה רעה] שאין מה לדבר שהננו רחוקים מלהשיא איש מאומות העולם שיתגייר (כמו שאחרים עושים בנוגע לצידי נפשות), לא באלה חלק יעקב, אלא גם בבאים מעצמם, הננו בודקים אותם בבדיקה מעולה, אם באמת הוארה נפשם מניצוץ האור הא-לוהי של תוה"ק, ומקדושת ישראל בכלל.

ממהותו של תהליך הגיור שהרצון להתגייר מתעורר אצל הגרים, והם עצמם יוזמים את התהליך. כל יוזמה מצד עם-ישראל לגייר מנוגדת לתהליך האמיתי של הגיור. אך גם הרצון הפנימי של הגר זקוק לבדיקה, המבררת האם הוא נפשו מהאור הא-לוהי של תורתנו הקדושה ו"מקדושת ישראל בכלל". הבדיקה אינה על הכרה פילוסופית בא-לוהי ישראל ואינה בירור של כנות הצהרתו שישמור מצוות, אלא בירור אמונתו בא-לוהי ישראל ובקדושת עם-ישראל. הרצון להימנע מלגייר הוא מהותי, ונובע מטבעו של עם-ישראל שאינו מעוניין בקבלת גרים, ולא מחשש לכנות מניעי הגר.⁶

6. באופן פשוט נראה כי דחיית הגר נובעת מחשד בכוונותיו הטהורות ומחוסר אמון ביכולתו להשתלב בחברה היהודית. גם המימרא "קשים גרים לישראל כספחת" מתפרשת ע"י הראשונים במישור המעשי של אי-שמירת המצוות וכיו"ב, ראה להלן הערה 10. ולכן יש מהפוסקים שסבורים כי כאשר ברור שהגר

שתי הנקודות העקרוניות הללו: אי־יוזמה לגיור נוכרים וכן דחיית הגר ואי־קבלתו בנקל, הן הגורמות שישנם רק מקרים בודדים של גיור בישראל,⁷ באותן "נפשות הפניניות המפוזרות בגויי הארצות".⁸ בעיני הרב קוק תהליך הגיור שייך לנפשות בודדות, שטבע ברייתן שייכות לאמונה שטבועה בכנסת ישראל. בנימה זו, הרב קוק מתאר מפגש שערך עם גר־צדק שהיה בעברו כומר נוצרי בעל מעמד חברתי ודתי מכובד, אך עזב הכול ודבק בא־לוהי ישראל ובעמו, וכדבריו (מאמרי הראי"ה שם):

ואמר לי שאאמין לו [כי] תמיד היה דתי במעמקי נפשו, ובטבע נפשו שכנה הכרה גמורה, שאין אדם קונה לו את יתרון האדם על ידי שום תרבות ושום מדע בעולם.

ישתלב בחברה הדתית יש להקל על גיורו, ראה למשל דברי הרב גורן במאמר ג – 'הגיור ושאלת הלאומיות העכשווית' הערה 7.

7. לכאורה מדברי התוספות גיטין פח, ב ד"ה במילתא, נראה כי הגיורים הם דבר מצוי, ומטעם זה בית דין בזמננו עבדי שליחותיהו של בית־דין הגדול בדבר שכית. וכותב הרב קוק (שו"ת דעת כהן סימן קג): "נראה שדייקו בדבריהם לומר כשכחא בכ"ף הדמיון, משום דקשיא להו מהא דאמרי' התם דף פ"ה ע"א גרות לא שכחא, ע"כ כתבו כשכחא, כלומר אינה שכחה... אבל מ"מ לגבי הא דעבדין שליחותיהו חשוב שכחא". הדיוק בלשון התוספות מוכיח דווקא את שיטתו שגרות היא דבר שאינו מצוי.

8. דברים אלו מתנגשים עם הידוע כי במהלך ההיסטוריה היהודית אירעו כמה אירועים של גיור המוני. במגילת אסתר (ח יז) מצוין כי "רבים מעמי הארץ מתייהדים". הפרשנים נחלקו במשמעות המונח "מתייהדים". לדעת המיוחס לרש"י הכוונה מתגיירים. מנגד, האבן־עזרא כותב: "מתייהדים – מלה זרה... ויתכן היות מתייהדים שיתייחסו על שבט יהודה". כוונתו אינה ברורה, אך נראה כי הוא לא הבין את היהוד כגור. וראה פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה עמ' 124 הערה 188 המביא את פירוש הגר"א: "שעשו עצמן כיהודים, אבל באמת אינם יהודים גמורים". ושם ציטט מספר מנות לוי לרבי שלמה אלקבץ: "היו מראים עצמם כאילו הם יהודים והיו משנים לבושיהם"; גם הגמרא ביבמות כד, ב מזכירה "גרי מרדכי ואסתר", וכותבת כי גיורם לא חל למ"ד שהתגייר לשם דבר אין גיורו גיור. ולפי זה לדעה שכולם גרים – גיורם חל. מנגד, הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה יג: טו איננו מזכיר גרים אלו. בגמרא יבמות עט, א מסופר שבימי דוד ושלמה התגיירו מאה וחמישים אלף. אך כבר כתבו התוספות (שם ד"ה לא בימי) כי הם היו "גרים גרורים" או שהתגיירו מעצמם. והרמב"ם כתב (שם) שחכמי ישראל חששו להם, לא דוחים ולא מקרבים. לפי המסופר אצל יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, יג עמ' 257 גם בימי החשמונאים התקיים גיור בכפייה המוני של האדומיים, וכן גיור ממלכת חדייב בזמן הלני המלכה ומונבז המלך (שם כ פרקים ב–ד). וראה פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה עמ' 202 ואילך. כל המקרים הללו אינם סותרים את הבנתנו בשיטת הרב קוק, ולדעתי אף מחזקים אותה. העובדה שהספרות הרבנית על כל ענפיה לא אפשרה וכמעט לא הזכירה גיור הלכתי המוני, אלא רק גיור אישי שבא לאחר בירור כוונת הגר, היא ההוכחה שלפי ההלכה שנפסקה מן הגמרא ואילך גיור חייב להיות אישי ועם משמעות עמוקה של זהות דתית וכלל ישראלית.

כי אם על ידי קדושת האמונה האלקית, שמבלעדיה אפילו אם יהיה גדול בכל מחמדי המוסר והפילוסופיה, תהיה תכונתו רק כמו בעל חי מלומד, אבל אותו צלם אלקים המיוחד לאדם, לא ישיג בשום אופן כי אם על ידי חיים של קדושת האמונה. אבל, הוסיף לומר, זה גם כן הוכר לו בעומק הנפש, שדווקא אמונה אלקית טהורה שאין בה שמץ של אלילות, היא רק היא תוכל לאשר את האדם להביא אותו לידי אותה המדרגה האצילה הנובעת מקדושת האמונה... גרים מסוג זה, הנם החלק המאיר שבכללות גרי הצדק, שדבקות רוחם נשתלמה במה שקשרו את חייהם עם קדושת ישראל, וקדושת ירושלים עיה"ק ת"ו, עיר ד' שמה לנצח.

כדברינו לעיל, גר זה בעמקי נשמתו תמיד היה דתי, ותמיד שכנה בו ההכרה כי רק קדושת האמונה הטהורה מכל אלילות היא יתרון האדם. בהמשך דבריו הרב קוק מדגיש כי הגיור אינו נובע מרצון להצטרף לרעיון האידיאי הנשגב שעם־ישראל מייצג, או מתוך עיון שכלי עמוק בפילוסופיה או במוסר האנושי, אלא הוא נובע מכך שנפש הגר מטבע ברייתה מכירה את קדושת האמונה הטהורה והיא רוצה לפתח את תכונות נפשה לשלמותן האמיתית. וכדבריו גם במאמרי הראי"ה (שעורים בספר הכוזרי, עמ' 488):

הדעה האנושית הפילוסופית, היא באה ממופתים והוכחות כ"סימנים", ואילו רוח האמונה הקדושה היא הכרה עצמית פנימית כ"טביעות־עין", שהאדם מכיר את העולם מתוך עצמותו, שעומק האמונה הוא להתדבק בבורא כל עולמים ב"ה, בכל סדרי המחשבה והמעשה, והוא גילוי כוח השלם... מחשבה אנושית תוכל להיות ולהישאר מחשבה גרידתא, מחשבה מופשטת, אבל המחשבה האלקית היא גם מעשית. ולכן האמונה האמיתית מלמדת אותנו שההתדבקות ליוצר הכל ב"ה היא במעשה כבמחשבה, ואין שום דבר בעולם המוציא לפעולה את המחשבה האלקית, להתאים את המעשה לרעיון, כלימודיה של כנסת־ישראל, היא תורתנו הקדושה. תכונה זו נמצאת גם בנפש הגר, נפש מרה זו, המשתוקקת למעשים בריאים והגונים, רצויים ומתאימים להדרכה האלקית, בעת שהיא נתונה במאסרים טבעיים המעכבים עליה את הדבר. עריגה זו מובילה היא אותו להתבונן ש"כוונתו רצויה אך מעשיו אינם רצויים". כשהתבוננות זו מופיעה במוח הגר, אז כדי להיווכח אם תביעה זו היא תביעה פנימית נכונה או רק דמיון, עלינו להבין ולסכם את התמציתים הפילוסופיים כולם עם כל עסקיהם, ואז נראה שאין בכוחם למלא את התשוקה, ולרוות את הצימאון הנפשי, והננו מאמתים כי התביעה היא תביעה נכונה וטבעית, הנובעת ישר מעומק הנפש פנימה.

מעשה הגיור מתאפשר מפני שנפש הגר קשורה בטבעה לאמונה היהודית אף שנולדה בעולם הנוכרי. הצורך בקיום המצוות נובע מהרצון לבטא את האמונה הטבועה בנפש הגר מבריותו. נפשות פניניות אלו שמטבען הן מועטות משתלבות בהדרגה (כפי שיבואר להלן פרק ד) בכנסת־ישראל, ותפקידן לעזור לעם־ישראל עצמו למלא את ייעודו להנחיל את האמונה לאנושות כולה. עזרתם של גרים אלה נובעת מכך שטבע הלאומיות הקודמת שלהם עדיין נשאר בהם, ובזכותם עם־ישראל יודע לשלב בין האמונה האמיתית ובין הלאומיות הנוכרית. יש לתת את הדעת שבדברים הללו אין הרב קוק טוען כי נשמת הגר היא מנשמת ישראל, ועמדה למרגלות הר סיני. טענה זו הובאה על־ידי המקובלים, על־פי דברי הגמרא (שבת קמו, א). לדעתו, נפש הגר היא חיצונית לעם־ישראל ורוצה להסתפח אליו. ראה להלן בנספח א.

2. השלמת חיסרון לעם־ישראל

הרב קוק מציין טעם נוסף כיצד ישנה אפשרות לגייר על־אף שהזהות הלאומית מבוססת על סגולת ישראל הטבועה ביהודים. לדבריו, הגיור נובע מכך שכנסת־ישראל עצמה זקוקה לגרים חרף הבעייתיות שבעירובם בסגולת־ישראל. וכדבריו לרב ציטרון, רבה של פתח־תקווה (ש"ת דעת־כהן סימן קנב):

ועפ"ד תוס' גיטין פ"ח, דגרים שאנו מקבלין הוא משום שליחותא דקמאי, והיינו דהוי כמלתא דשכיחא ואית ביה חסרון כ"ס, דעכ"פ אף־על־פי שקשים גרים לישראל מכל מקום לא פזר הקדוש ברוך הוא את ישראל בין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, ופשוט דרק גרים כשרים מקבלי המצוות כדת הוי כחסרון כ"ס אם לא יתקבלו, אבל לא אלו הגרורים שהם עומדים מבחוץ, ואין בהם שום מצווה כתיקונה, ואינם מתערבים בישראל כלל, מי יימר דעבדינן בזה שליחותא דקמאי, ופשיטא דלא הוי מילתא דשכיחא, וק"ו דלא הוי חסרון כ"ס, דמי יחסר בזה, לא ישראל שאלה קשים להם כספחת ולא הם עצמם, שיותר טוב שלא יחשבו כגרים ולא יתחייבו במצוות שאינם שומרים אותן כתיקונן.

היכולת לבצע את מעשה הגיור בזמן הזה נובעת מכך שבית־הדין המגייר הוא שליחו של בית־הדין הגדול, ושליחות זו מתקיימת רק היכן שיש מעין חסרון כ"ס. החיסרון הוא הן למתגייר והן לעם־ישראל אם הגר לא יתווסף אליו, והוא שייך דווקא בגרי צדק שישמרו את מצוות התורה ויתערבו בתוככי כלל ישראל. אך אם הגרים ישמרו על זהות נפרדת לא

ימלאו כל חיסרון, וממילא אין אפשרות לגיירם. בדברי הרב קוק מופיעה דוגמה למילוי החיסרון הבא מעירוב בין ישראל ואומות העולם (פנקסי הראי"ה, פנקס יד אחרון בבויסק פרק י):

אמנם אהבת עצמו במידה הראויה, היא מיסודי חקי המוסר. אמנם שמירה גדולה צריך שלא יבא לביטול העצמיות, בייחוד בישראל, כי נטיית הקודש מאברהם אבינו ע"ה היה להתפשטות החסד בעולם, ושלא להתגדר לא בגזע ולא בלאום. על כן לא היה נטיית שמירה כלל לצביון הלאומי לולא עירוב כוח אהבת עצמו, שצריך היה להרכבה זרה, על כן מלכות בית דוד היה צריך להיות ממואב ועמון, מואב אהבת הגזע, עמון אהבת האומה... וזהו מצאתי דוד עבדי, שאמרו חז"ל היכן מצאתיו, בסדום, מקום אהבת עצמו הגדולה ביותר... כדי לייסד יסוד לאומיות עם-ישראל בשמירת חטיבה לעצמו. אף-על-פי שלגבי היסוד העליון אין הבדל גזע ועם.

מול הנטייה האוניברסלית של עם-ישראל, שעלולה לטשטש את הלאומיות המיוחדת שלו. צריך דווקא שהמלכות תצא ממואב (אהבת הגזע – יוצאים מאב) ועמון (אהבת האומה – עם), "ומצאתיו בסדום".⁹

לסיכום, יכולת הגיור נובעת מכך שלנשמות המתגיירים יש תפקיד ביעודו העתידי של עם-ישראל, ומכך שעם-ישראל זקוק להם כבר עתה ובלעדיהם יש לו חיסרון שהוא מעין חסרון כיס. מציאות הגיור אינה שכיחה ומופיעה אצל נפשות פניניות בודדות. נראה להוסיף שהקו המאפיין את הלכות גיור הוא אי-יוזמה של עם-ישראל בעידוד הנוכחים להצטרף אליו. זהו ביטוי לכך שכל תהליך ההצטרפות הוא התערבות א-לוהית בעולם המעשה. הלכות גיור מתקיימות על-ידי בית-הדין כתגובה ליוזמת הגר, אבל עם-ישראל איננו שותף ביצירת עצם הרצון.

ד. הגר ויחסו לסגולת-ישראל לאחר גיורו

חרף היתכנות הגיור וחרף התהליך האמוני וההלכתי שהגר עבר, עדיין הצטרפותו לסגולת-ישראל הטבעית אינה יכולה להיות שלמה. ישנו פער גדול ומובנה בין אדם מישראל שהסגולה הישראלית טבעית לו ובין גר שהצטרפותו לסגולת-ישראל אינה מכוח ירושת קדושת אבותיו והיא חיצונית לו, וכדברי הרב קוק (עין א"ה, שבת פ"ב סימן קמט):

9. ראה בסתר ההר למו"ר הרב יהונתן בלס, עמ' 66-74. הרב בלס מוסיף שבנות עמון ומואב כלולות בברכה לאברהם אבינו "ונברכו בך". וראה עוד שמונה קבצים, קובץ ח אות קנז, הדין בייחודם של יתרו ושל רבי עקיבא שבא ממשפחת גרים, והיה נושא כליו של בר כוכבא וכן דרש כל תגין שבתורה.

עכשיו הכיר ערכם של ישראל אחרי שנשרשה בלבבו קדושת התורה, וידע שיש ערך קבוע טבעי לישראל מטבע קדושתם שאינו תלוי בבחירה ובהשתדלות עצמו. ולערך זה אין באפשר שידמה להם הגר כיון שאותו הכוח הבא מקדושת אבות חסר לו, והכיר שאין עניני הדעת והרגש נמדדים כפי הרושם שאפשר לגלות מחוץ לנפש כי אם לפי ערך הכרעתם בעצם טבע הנפש... כן יש בתכונה הפנימית של ישראל כובד מכריע לצד הקדושה, מה שאינו מוחש וניכר למי שמשער מן החוץ. כן אע"פ שנדמה לו שיש לו רגש רחב ודעה מתפשטת בעניינים הנוגעים לעבודת ד', אבל בראותו כוח הסגולה הפנימית הטהורה שנמצא בישראל בטבע לאהבת שם ד' ועבודתו, הבחין כי חסרה לו עם הרחבת דעתו ורגשו אותה הסגולה הנכבדה הטבעית הנמצאת בישראל בתורה מורשה מקדושת אבות.

פער מובנה זה בין יהודי ובין גר משפיע על כל מבנה האישיות התורנית של הגר. אצל היהודי מלידה, סגולת-ישראל וההכרה האמונית טבועה באישיותו, ולכן אינו זקוק להכרה שכלית שתעזור לעולמו האמוני. לעומת זאת, אצל הגר ההכרה היא מלאכותית, האמונה היא נרכשת ולא טבעית, ולכן מוכרחה להיעזר בכוח שכלו כדי לבססה. נראה לי גם הבחנה זו נובעת מהשקפתו הכללית של הרב קוק שמציאות הגרים שייכת ליחידים שבאמת מסוגלים להתעלות בכוח השכל והרגש הטבעיים שלהם ולהיכנס לכלל ישראל. רוב הציבור העממי אין בטבעו יכולת שכלית ורגשית כזו, וממילא חסרה לו היכולת להיכנס לקדושת ישראל.

על-פי עיקרון זה הרב קוק מסביר את הביטויים המיוחדים, שמוזכרים בגמרא (שבת לא, א) ביחס לגר שרצה להתגייר על מנת שימונה לכהן גדול, ולאחר לימודו הגיע למסקנה "ומה ישראל שנקראו בנים למקום... כתיב עליהם והזר הקרב יומת, גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה". מסביר הרב קוק (עין א"ה, שם):

ועוד שהוא בא במקלו ובתרמילו, מי שיש בו כוח רב ברגליו איננו צריך להיעזר במקל, כן מי שנולד מגזע קדוש עם ד' איננו צריך להיעזר כ"כ משפיטה ובחינה שכלית ורגשית, שהמה כעין דברים מלאכותיים נגד טבע הקדושה הקנויה שבעצם נפשותיהם של ישראל. ולעומת זה יש רוכב סוס, דהיינו גיבור המשתמש בכוח גבורה נפלאה חוץ מהרגיל לטבע עצמו, כן מונח בישראל כוח אדיר למסירות נפש לעת הצורך, ולאהבת ד' וכל דרכיו בכוח נשגב ואדיר, מה שלא יוכל להיעשות ע"י קבלה עצמית שע"י בחירה חפשית הנמצאת בגרים. ע"כ הוא בא רק במקלו, עוזר קרוב שמגביר רק מעט את כוחו הטבעי, זהו סיוע של השכל והרגש האנושי.

כאמור לעיל, השייכות לאומה הישראלית אינה רק זהות רעיונית או השתלבות התנהגותית (כמו קיום מצוות) אלא היא סגולה טבעית הטבועה במציאות, סגולה שמקשה מאוד על צירוף גרים אליה. לדעת הרב קוק הגר "בא במקלו" – יכולותיו השכליות והרגשיות – כדי לקבל את הסגולה הישראלית, והן שיעזרו לו לסגל את אותה סגולה. ומכיוון שהוא בא גם "בתרמילו" – השתלבותו בכלל ישראל – גם זה יסייע לו לקבל את הסגולה, כדבריו (שם):

שהתכונה הפנימית שאפשר לו להקליט ביחש לעבודת השי"ת על טהרתה כפי מה שהכירה עכשיו אחר שזכה להדבק בעם ד', איננה מכוחו העצמי כי אם שהוא מכשיר את עצמו ע"י גרותו לקבל אור דעת ד' מכללות כחן של ישראל. א"כ הוא בא בתרמילו, כעני הבא בתרמילו לקבל ממי שנותן לו מנדבת לבו. והורה בזה שכח מקורי כללי בדעת השי"ת והדבקות בעבודתו הוא מצוי רק בישראל. בגרי הצדק הוא דבר מושאל, והוא מתגבר לפי ערך דבקותם בעם ד'.

מן הדברים הללו ברור כי הגיור, שהוא הצטרפות לעם־ישראל, הוא תהליך ארוך שאיננו מסתיים ברגע הטבילה. מעמדו ההלכתי של הגר משתנה כאשר הוא מל וטובל, אבל הצטרפותו המלאה לעם־ישראל, קרי: רכישת סגולת־ישראל, היא ארוכה. מדברי הרב קוק נראה שהיא אף נמשכת דורות. הגמרא (שבת לג, א) מעניקה את הכינוי "יהודה בן גרים" לאותו אדם שבגיורו רדף השלטון הרומי את רבי שמעון בר יוחאי. אף שיהודה לא התכוון לפגוע ברשב"י והפגיעה נגרמה בטעות, הקפידה הגמרא לקרותו "בן גרים". הרב קוק כותב על כך (עין אי"ה, שבת פ"ב, סי' רסב):

שגגה יוצאת לעולם, מפני שהיסוד הטוב, שעליו בנויה אותה הזהירות המתייחסת להעניין ההוא, איננו קנוי יפה בנפש קניין טבעי, אע"פ שהוא חפץ להישמר ממנו מצד הסכמתו וחפצו לקבל עליו את עול המצווה או המידה ההיא, מ"מ השגגה רובצת לפתחו. אבל כל מי שכבר קנה לו קניין טבעי את היסוד שעליו המצווה בנויה מצד הרגש האנושי לכל הפחות, לו יש כבר שמירה פנימית בעומק נפשו ולא יבא לידי מכשול. הגרים הם דומים לישראל כספחת,¹⁰ מתחברים הם בגוף האומה

10. הראשונים נחלקו בהבנת הביטוי "קשים גרים לישראל כספחת". יש הרואים בו ביטוי שלילי ויש הרואים בו ביטוי חיובי. הרמב"ם (איסור"ב יג: יח) סבור שהדמיון לספחת נובע מכך שאין אנו יודעים את המניע לרצונם להתגייר, וחלקם מתגייר שלא לשם שמים, אך אחר שהם התגיירו קשה לפרוש מהם. רש"י (יבמות קט, ב ד"ה קשים) סבור שהדימוי לספחת נובע מכך שהם אינם בקיאים בהלכות או שהם אוחזים במעשה אבותיהם וישראל לומדים מהם. התוספות (יבמות מז, ב ד"ה קשים) מפרשים: מפני שהשכינה שורה רק על משפחות מיוחדות שבישראל והם מונעים זאת; או מפני שישראל נכשלים

ומתקרבים הם ג"כ בחיבה יתירה, אבל הטבעיות הישראלית של אהבת האומה העמוקה והטהורה, עוברים דורות עד שחודרת בלבכם, גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה, לבד היוצאים מן הכלל מצד עילויים הנערץ. ע"כ יהודה זה בהיותו בן גרים, לא יכלה נפשו להתנשא עד כדי אותה המידה הטבעית, עד שתחכימהו בהכרה פנימית, מכוח אהבתן של ישראל, להישמר עמוק מאד מכל דבר רע ומזיק שיוכל לצאת מצד הניגוד שיתגלה לכללות הרומיים, מדבריו העליונים של רשב"י הנובעים מעומק הקדושה הישראלית שבמצב הנקודה המבדלת שבין ישראל לעמים, ע"כ לא ידע להיזהר, וסיפר הדברים ונשמעו למלכות.

על-פי העיקרון כי קניית סגולת ישראל היא תהליך מתמשך העשוי להימשך דורות, הרב קוק מסביר את צוואתו של רבא לבניו (ברכות ח, ב) להימנע מלישא גיורת, וכדבריו (עין א"ה, ברכות פ"א סי' קו):

כי ראוי לדאוג שיהיו תולדותיו זרע ברך ד' בטבעם קשורים גם כן בקשר טבעי לעם ד'. אבל הגיורת, קישורה אינו כי אם בחירי ואינו חזק כ"כ כהטבעי. ע"כ יש לחוש על קיומו, גם המידות הקדושות שהאומה הישראלית מעוטרת בהם חסרות המה בהכרח, והמזג פועל על הבנים.

דברים אלו נכונים בסתם גרים, וזאת אף שהם גרי צדק המשתלבים באומה ומתאחדים עמה. אך מדברי הרב קוק הנ"ל נראה כי גם בין גרי הצדק יש דירוג. הוא מציין כי הגרים הם "ספחת" לישראל מפני שהטבעיות הישראלית עדיין אינה חדורה בלבם, וזאת "לבד היוצאים מן הכלל מצד עילויים הנערץ". נשמות אלו, אף שנולדו כגויים הן נשמות השייכות לעם-ישראל, ולכן הן משתלבות בעם-ישראל מיד. נראה כי דברי הרב קוק הללו נובעים מכך שמצינו גדולי עולם כיהושע ובעז שנשאו גיורת חרף דברי רבא לבניו, ומצינו גרים שנעשו גדולי עולם. עקיבא בן גרים, אונקלוס, רבי אברהם הגר מבעלי התוספות.¹¹

בהונאת הגר; או שבגלל הרצון שהם יסתפחו לעם-ישראל, אנו נאלצים לגלות לבין האומות. ובטעם נוסף כתבו שהם מקפידים במצוות יותר מישראל והתנהגותם זו מעוררת קטרוג על ישראל. הוספת הרב בלס: הביטוי "כספחת" מתפרש כביטוי שלילי כנ"ל, אך במהותו הוא גם חיובי, שהרי הספחת היא בסופו של דבר חלק מהגוף.

11. לנקודה זו הפנה הרב בלס את תשומת לבי. ומוסיף הרב בלס: לעיל צוטטו דברי הרב קוק בדבר פגישתו עם גר צדק, וכתב: "גרים מסוג זה הנם החלק המאיר שבכללות גרי הצדק". משתמע מכך שגם בין גרי הצדק יש חלק מאיר וחלק לא.

לסיכום, גם לאחר שהגר עבר את תהליך הגיור והוא כגר צדק, השתלבותו בעם-ישראל נמשכת דורות, מכיוון שסגולת-ישראל, הטבע הלאומי של עם-ישראל, עדיין חיצונית לגביו. מטעם זה ציווה רבא לבניו להימנע מלשאת גיורות. אף-על-פי-כן ישנם גרי צדק יוצאים מן הכלל שסיגלו את סגולת-ישראל וגדולי עולם התחתנו עמם.

ה. הימנעות מגיור

ממכלול הדברים עד כה נראה כי לדעת הרב קוק, אפשרות הגיור קיימת במקרים מועטים בלבד, ורק עבור גרי צדק. כמובן שלדעתו אין לגייר גרים שגרותם מפוקפקת, ובוודאי שאין לחפש את אותם "היתרים" שדנו בהם הפוסקים גבי גיורים במצבים מורכבים. בהתייחסו לדין הנטען על הנוכרית, הן לשאלת עצם הגיור והן לשאלת הנישואין שלאחר הגיור, הרב קוק כותב (שו"ת דעת כהן סימן קנה):

וע"ד קבלת הגרים, של אלה שכבר נזדווגו בעבירה איש ישראל עם נוכרית, או נוכרי עם בת ישראל. לא אדע מה זו שאילה, וכי מאן ספין ומאן רקיע לעבור על דברי התוספתא המפורשים (פ"ד דיבמות), שהובאה ג"כ בדברי הנמוקי-יוסף, והבית-יוסף בסי' י"א... אמנם בעצם הגרות של איש שנתגייר לשם אישה, או כל אופן גרות שלא הייתה לגמרי לשם שמים... בעצם הגרות הזאת, אם הדיוטות מקבלים אותם, לא נוכל להיות יותר מעמידים את הדת על תלה ממה שהי' בימי דוד ושלמה, אלא שגם כשנתגיירו בודאי כל מי שיש בכוחו למחות שלא יסדרו להם קידושין חייב למחות, אבל כשעברו הדיוטות וסדרו הקידושין מה נוכל לעשות... ובודאי שחלילה לשום בית-דין חשוב לתן רשות לגיירם לכתחילה, ולא להכניסם בחופה וקידושין אפילו אחר שנתגיירו, כמש"כ. ואיני רואה צורך להאריך בזה מפני פשיטותו.

הרמב"ם בהלכות גירושין (י: יד) פוסק כסתמא דגמרא כי הנטען על השפחה לא יישאנה, אך כשבא לפניו מעשה הוא פסק (שו"ת הרמב"ם, בלאו, סימן ריא) כי יש לשחרר השפחה (ולמעשה לגיירה) ולאפשר להם להתחתן. תשובת הרמב"ם שימשה מקור לאחרונים שהקלו הן בנישואין לנטען על הנוכרית והן בגיור שלה.¹² הרב קוק מתעלם מדברי שו"ת

12. הדברים התבררו לעיל מאמר ב - 'הגיור - חזון ומציאות' פ"א. ושם ציינו שהרמב"ם כותב בתשובה: "פסקנו פעמים אחדות בכגון אלו המקרים, שישחררה וישאנה. ועשינו זאת מפני תקנת השבים ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו. וסמכנו על דבריהם ז"ל עת לעשות לי"י הפרו תורתך". מדבריו למדו רבי שלמה קלוגר (שו"ת טוב דעת וטעם סי' קלב) ואחיעזר (ח"ג סי' כו) להתיר את עצם הגיור ואת הנישואין עם הנטענת. גם בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' קט) התיר במקרים מעין אלו והסתמך על

הרמב"ם והאחרונים ונצמד להלכה הבסיסית המוזכרת בשו"ע. נראה כי התעלמות זו נובעת משיטתו העקרונית ביחס לגרים ולתהליך הגיור כנ"ל.

גם התנגדותו לדברי האחרונים שמותר לגייר גרים שאין אנו בטוחים במניעיהם, משקפת את עמדתו זו ביחס למעשה הגיור. הרמב"ם (איסורי ביאה ג: טו) כתב שעל-אף שלא "קבלו בית-דין גרים כל ימי דוד ושלמה... היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות". לדעת הכסף משנה הגיור נעשה בפני סתם הדיוטות אך לדעת המגיד משנה הוא נעשה לפני בית-דין של הדיוטות. האחרונים ציינו כי התנהלות בית-דין הגדול שמחד ממאן לקבל גרים ומאידך מאפשר לבית-דין הדיוטות לפעול בשליחותו ולגייר מלמדת כי לעתים, במקרים שלא ניתן לגייר גיור אופטימלי, הדרך להתמודד עם מצב מורכב היא לאפשר לכתחילה גיורים שבעידן אחר היו מקבלים אישור רק בדיעבד. לדעת חלק מהאחרונים כזה הוא מצב הגיור בזמן הזה.¹³ הרב קוק שולל הבנה זו וכותב בשו"ת עזרת כהן (סימן יד):

לע"ד ראוי למחות בכל האפשרות בעניין זה, וב"ד חשוב וממונה על הציבור אין לו ללמוד מהדיוטות הללו, שהיו עושים שלא כדין.

דברי הרב קוק כי בית-דין הדיוטות עשה שלא כדין קשים, שהרי אם כן – מה עצר את בית-דין הגדול למנוע את מעשי בית-דין הדיוטות? ויתרה מזאת – מהו תוקף הגיור, הרי כל היכולת של בית-דין הדיוטות לגייר נובעת מהיותם שליחי בית-הדין הגדול, ובוודאי שבית-דין הגדול לא יסכים למעשים הנעשים שלא כדין.¹⁴ יכול להיות שלדעת הרב קוק, אף

שיטת ר"ת. ומעיר הרב בלס: ועם זה לא הכניס הרמב"ם את ההלכה הזו אף ברמז למשנה תורה. יש הלכה ויש חריגה של "עת לעשות לה". עד כאן דבריו. ראה במאמר שם שזהו הפער בין חזון למציאות.

13. הדברים התבררו לעיל מאמר ב שם, וכן מאמר ח פ"ג. ושם ציינו לדברות משה (יבמות ס"ו) לה סוף ענף ג) שלדעתו מעשה בית-דין הדיוטות נעשה מכיוון "שודאי יתערבו בישראל שלכן עדיפא שיהיו גרים". וכן בשו"ת רבי אליהו גוטמכר (ס"ו פז) סבר שזה מאופיו של גיור שבו אין יודעים את כוונת המתגייר. וכן כתב בשו"ת מנחם משיב ס"ו מב.

14. הערת הרב בלס: מדברי הרב קוק בשתי התשובות הנזכרות ומדבריו לגבי החרם בארגנטינה ("ששם הפרוץ מרובה") שיבואו להלן, משמע לכאורה שבית-דין הקבוע בעיר או בית-דין חשוב חייבים לעמוד על אידיאל הגיור, שגיור ייעשה רק בגרים שאנו משוכנעים שישמרו תורה ומצוות. כל חריגה מן האידיאל ראוי שתוליד מחאה. אילו בית-דין הגדול היה מאמץ מדיניות של "עת לעשות לה", "דה-פקטו מדיניותו הייתה נעשית הנורמה. כשהחריג נעשה על ידי בית-דין מקומי, פרטי, על-פי שיקול הדיינים שם הסבורים שמדובר בחריג, יחד עם העובדה שמעשיו נבחנים על ידי הממונה על הציבור (שלעתים אף לא יחתן את הגרים), הדבר יביא לצמצום החריגים. דברים אלו דומים למה שהוזכר לעיל בסיכום למאמר ב ביחס למדיניות הרב פיינשטיין שנמנע מלגייר אך לא מנע אחרים מלגייר, וביחס

שמעשה בית־הדין לא נעשה כשורה, מכל מקום מעשיו חלים. בניגוד לדברי האחרונים הרואים במעשה בית־הדין הגדול מדיניות מושכלת למציאות מורכבת, הרב קוק סבור שבית־הדין הגדול לא חפץ לגיירם ולא שבית־דין של הדיוטות יגירם, ומעשה בית־דין הדיוטות היה שלא כראוי. אך לאחר שכבר נעשה הגיור – הוא חל. בית־הדין הגדול לא התעלם ממעשה בית־דין הדיוטות אלא נתן למעשיו תוקף בדיעבד ובהסתייגות, כדברי הרמב"ם שם: "והיו ב"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מכל מקום ולא מקרבין אותן עד שתראה אחריתם".

אי־הרצון לקבל גרים, במשנת הרב קוק, בא לידי ביטוי באופן חד גם בהסכמתו לתקנת החרם שהכריזו הרב שאול סתהון וחכמי ארגנטינה להימנע מקבלת גרים בארצם.¹⁵ בהקדמה לספרו דבר שאול כותב הרב סתהון: "העיר הזאת חופשית עד מאד, ואיש הישר בעיניו יעשה... כל אחד עושה כרצונו, והוא מביא נוכריה ומגיירה בפני ההמון... ולכן פרסמתי מודעות שאין לקבל גרים בארגנטינה... ומי שרוצה להתגייר ייסע לירושלים ת"ו אולי יקבלהו".¹⁶

הרב קוק הסכים לתקנה וכדבריו בשו"ת דעת כהן (סי' קנד):

ע"כ יפה עשו כת"ר ורבנן קדישי, המחזקים את ידו, שגדרו גדר במדינתם, ששם הפרוץ מרובה, ורבו גיוריות כאלה שאינם אלא לפנים, שלא לקבל גרים כלל, ומי שרוצה באמת להתדבק בקדושת ישראל, שיבא לעקו"ת ירושת"ו, שיחקרו אחריו יפה בבי דינא רבא, באופן שלא יהי' שום משא פנים בדבר לקבל כי אם אלה שנהי' בטוחים בהם שמתגיירים לשם שמים ושישמרו לעשות את כל דברי התורה, אחר שיתחייבו בה בעברם בכרית השי"ת ע"י הגרות ויכנסו באמת תחת כנפי השכינה.

תקנה זו, להימנע מקבלת גרים, אינה עוקרת את מציאות הגיור באופן כללי אך מקשה עליה. מבחינה זו התקנה מתאימה לעקרונות ההלכה, הן מבחינת דחיית הגרים והן מבחינת אי

למדיניות הרבנות הראשית כפי שציינה הרב רוזן. באופן פרדוקסלי יוצא שגיור שאינו למהררין עדיף שיעשה על ידי בתי־דין פרטיים, שאינם ממונים על הציבור, ובית־דין הממונה על הציבור כמו הרבנות הראשית תסתייג מהם ותבחן אותם לאחר מעשה.

15. על החרם ועל דיוני האחרונים לגביו, ראה מאמר ח פ"ה.

16. תקנות החרם כפי שנדפסו במבוא לספר דבר שאול, הוצאת מכון הכתב (ירושלים תנש"א) עמ' 11, הן שתיים: האחת – לא לגייר בארץ זו, וכל הרוצה להתגייר ייסע לירושלים. ותקנה שנייה – לא למול את ילדי הנוכריות.

סגירת הדלת בפני המתגיירים. אך אי אפשר להתכחש שהעמדת רף דרישות כל כך גבוה (נסיעה לירושלים בתנאי החיים של ימי התקנת התקנה) שומטת את אפשרות הגיור המעשית ונועלת את הדלת בפני המתגייר. בנקודה זו ביקר אותה הרב הרצוג, וכדבריו (פסקים וכתבים, יו"ד ח"ד, עמ' רצב):

זהו אמנם גדר, אבל הפגם שבדבר הוא שזה פרוז בולי ולא בוטי, היינו תקנה לעשירים ולא לעניים, כי מה יעשה נוכרי שבאמת רוצה להתגייר ואין לו הוצאות לנסיעה כזו בהליכה וחזרה.

מבחינת הרב קוק הנעילה המעשית של הדלת בפני המתגיירים היא צודקת, אף שדבר זה מונע מגרי צדק יחידים (שאינן ביכולתם לנסוע לירושלים) להתגייר. המציאות של הדור הפרוץ מכריחה גם את יחידים לשלם על כך מחיר. נראה כי הוויכוח בין הרב קוק והרב הרצוג נובע מנקודת מבטם השונה. בעוד הרב קוק רואה את טובת האומה ומוכן להכיל את המחיר שהיחיד (נוכרי הרוצה להתגייר בלב שלם) משלם, הרב הרצוג מדגיש את מחיר הפרט, ולדעתו תקנה זו חוטאת לרצון התורה לאפשר גיור.

לסיכום, חרף דברי הפוסקים (ראשונים ואחרונים) שמאפשרים גיור במצבי דיעבד אף שיש חשש כי הצטרפות הנוכרי לבית ישראל אינה נובעת מהכרה אמונית עמוקה, הרב קוק נמנע מלאמץ גישות אלו. לדעתו, גם בעולם המעשי יש לפעול על-פי אידיאל הגיור, השייך אצל נפשות פניניות בודדות בלבד. לדעתו, טובת האומה מאפשרת גם לתקן תקנות שימנעו באופן מעשי את הגיור.

1. קבלת מעשה הגיור בדיעבד

פוסקי הלכה רבים¹⁷ טענו שגיור שיש עליו אומדנא דמוכח שכבר בשעת מעשה הגיור לא הייתה לגר כוונה לשמור תורה ומצוות – אינו חל. עמדת הרב קוק הפוכה: אף אם יש אומדנא דמוכח כזאת – בדיעבד הגרות חלה. הדברים מתבררים על-פי מקרה שקרה במצרים המתואר בשו"ת יד רא"ם (ח"ב סימן י'¹⁸):

17. ראה אחיעזר (ח"ג סימן כו וסימן כח), וכן דבר אברהם (ח"ג סימן כח אות ב) המסביר כי עיקר הגיור הוא בלב ולכן לא אמרינן דברים שבלב אינם דברים. מנגד, הרב הרצוג סבר כשיטת הרב קוק. ראה דבריו, "שאלה בדבר גרות", מזכרת (הרב יוסף שלמה זווין והרב זרח וורהפטיג, עורכים, התשכ"ב) עמ' 50. והובאו הדברים במאמר ב – 'הגיור – חזון ומציאות' פ"ב, ובמאמר ט – 'הפקעת גרות' פרק א.

18. מאת הרב אהרון מנדל כהן (רבה של קהיר, תרכ"ו–תרפ"ח), תל-אביב, תש"כ.

בחור אחד ישמעאלי בן כב שנה שחשקה נפשו בבת ישראל אחת. והרבה הרבה טרח ורדף כדי להשיג תאוותו ממנה או לקחתה לו לאישה, והיא לא נתרצית לו בשום אופן... והגוי הזה לרוב פיתויו ועושרו וערמתו ותחבולותיו פיתהו ויוכל לה, כי [אמר לה] הוא יתגייר ויהיה ישראל... ולכן בא הגוי הזה לב"ד ובקש להתגייר... ובכן בקשו הב"ד ממנו שיכתוב כתב בכתב ידו וחתמתו שהוא מבקש להתגייר. וכתב וחתם שמו, למשל ישמעאל בן עותמן. שוב בקשו ממנו הבית-דין שיזמין לפניהם תעודה מאנשים נאמנים על אמיתות שמו ואמיתות ימי שנותיו, והזמין לפני בית-דין את התעודה הנדרשת... ולכן נעשה מעשה ונעשית לו קבלת הדת בפני ג' והוטף דם ברית ואחר כך נעשית לו הטבילה... וקראו לו שם חדש גבריאל בן אברהם. ואחר זה בא הוא והנערה בת ישראל הנזכרת לעיל לפני בד"צ לומר כי רצונם להינשא זע"ז... והגוי הגר הנזכר בקש לעשות החופה בעיר אחרת...

ובני העיר ההיא בראותם כי חדשה נעשית בישראל בקרב ארצם שבת ישראל תינשא עם גוי, והם לא ידעו מכל הנעשה לגר הזה. קמו כולם לצעוק ככרוכיא על המעשה הזה בעירם, ומזה נעשה מהומה גדולה שמה בין הישמעאלים והיהודים, כי הוא אינו מודיע שנתגייר כי חרפה היא לו... ולמחרת יום החופה עמד הגוי הגר הזה וכתב מאמר במכתב העת כי כאשר יש מי שחושדים אותו כי המיר דתו ונעשה ישראלי ובזאת לקח את פב"פ לאישה. הס מלהזכיר!... והוא ישמעאלי מבטן ומלידה גם תמול גם שלשום ומעולם לא החליף דתו הישמעאלית בדת אחרת. ונישואיו עם הישראלית הזאת היו באופן שכל אחד יישאר בדתו... וחתם בסוף המאמר את שמו האמיתי למשל ירבעם בן נבט... ולזאת נודע לבית-הדין ונתברר היטב כי השם שבו כינה עצמו בבואו להתגייר הוא שם שקר וכזב... גם נתברר לבית-הדין כי העדות שהזמין לפני הבית-הדין והאנשים שהעידו על אמיתות דבריו הכל שקר וכזב... גם נתברר לבית-הדין כי הגוי הזה טרם שנתגייר וטרם שייקח את הנערה לאישה, גילה דעתו בפני ישראלים אשר בצע הכסף הוליכם שולל, ולכן שתקו על כל המעשה ולא הודיעו לב"ד כלום...

באופן (כזה) עלובה בת ישראל הזאת נפלה ברשת הבליעל הזה... ונודע לכל אל נכון שהגרות היה מרומה, ולמפרע לא קיבל שום גרות רק רימה את בת ישראל בפרט ועדת ישראל בכלל. והאישה הזאת הנה היא כעת עזובה ונטושה, ענייה מרודה בלתי שאר וכסות וכו' עד אשר הוכרחה לברוח ולבא לרחוב היהודים להינצל מהגוי האלם הזה. ורצונה להינצל ממנו... ואין רצונו לדעת מהו גט ומה הם גירושין בדת ישראל ואין בכוח האומללה הזאת להשיג ממנו גט על-פי דת משה בשום אופן וצעירה

לימים הזאת תשב אסורה בכבלי העיגון כל ימי חייה ועיניה רואות וכלות ואין לאל ידה להושיע... אם יש בידה כוח להציל עלובה הזאת מכבלי עגינותה ולפוטרה בלא גט או לא.

כל פרטי המקרה מצביעים על כך שהייתה כאן מזימה מתוכננת מראש של המתגייר, שגם מעשיו בסופם הוכיחו על כוונתו הראשונית. הרב קוק, בתשובתו לרבני מצרים על רצונם להפקיע הגרות, כותב (שו"ת דעת כהן סימן קנג):

דבר עסק ביש של הגר הקשה כספחת... והנה חוץ מזה בעיקר הגביית עדות לא מצאתי שגילה דעתו שהוא מכווין לרמות ובאמת אינו רוצה לקבל עליו דת ישראל, אלא שעיקר גרותו הייתה בשביל אהבת האישה, ובזה קשה להקל שהרי סוף כל סוף קיי"ל (כיבמות כד, ב) דכולם גרים הם... אבל כל זמן שהייתה הקבלה בפה כראוי יש לומר שאין לנו עניין עם דברים שבלב, שאינם דברים כלל, ואפי' אם יבא אליהו ויגיד לנו, שהיה בלבבו אחרת מאשר בפיו, אין לנו עסק כלל עם דברים שבלב... וי"ל שהכותים אמרו מפורש בעת קבלת הגרות שלהם, למ"ד גרי אריות הן, שאינם עוזבים את אלהיהם... ומה שהכריז על עצמו במכתב העיתים, אחר שכבר קידש, שלא קבל עליו דת ישראל, אינו כלום, ואינו אלא כמי שחוזר לסורו, דמ"מ עד עכשיו הרי בחזקת גרות הוה קאי... ופשיטא דבסתם מחזקינן ליה לגר תיכף כשמל וטבל וקבל המצוות בפיו, ואין אנו אחראים לדברים שבלב וכמשכ"ל. וגם באבותינו קרא כתיב ויפתוהו בפיהם וגו', ואמרו במדרשים שהי' לבם פונה לע"ז ופסל מיכה הי' עמם, ומ"מ כיון שקבלו בפה נגמרה הגרות. כנלע"ד.

מעבר לטיעונים ייחודים המאפיינים את המקרה הפרטי, שמכוחם הרב קוק אינו מוכן להפקיע את הגיור ואת הקידושין, יש כאן טענה עקרונית. לדעתו, גם בענייני גיור "דברים שבלב אינם דברים", וכל עוד נעשה מעשה הגיור כהלכתו והגר אינו מצהיר בזמן הגיור כי הוא ממשיך לעבוד עבודה זרה, כוונתו ומחשבותיו הפנימיות אינם חשובים. ואפילו יבוא אליהו ויצהיר שכוונתו הייתה שונה מהצהרתו – הגיור חל. בעקבות שיטה זו הרב קוק צריך להסביר מדוע לא חל גיור הכותים, למאן דאמר שהם גרי אריות, הרי בוודאי הם הצהירו על אמונה בה' ועצם ההצהרה מספיקה שהגיור יהיה אמיתי. הרב קוק מחדש כי יחד עם הצהרתם על קבלת המצוות והאמונה באלוהי ישראל הם הצהירו שאינם עוזבים את אלוהיהם, ולכן לא חל גיורם. הדוחק בדברים אלו ניכר: איך ייתכן שבתדין קיבלו מי שהצהיר כי ימשיך לעבוד עבודה זרה? וכן מה סבר מאן דאמר שהם גרי אמת – האם השיטות נחלקו בעובדות ההיסטוריות?

הרב קוק משווה בין גר המצהיר על נכונותו לקבל ולקיים מצוות ולבו בל עמו ובין אבותינו קודם מעמד הר סיני, שהצהירו על אמונתם בה' אך פסל מיכה היה עמהם. וקשה: הרי אבותינו היו מזרע אברהם, שנבחרו מעצם טבעם, קבלת התורה לא הייתה כניסה לעם-ישראל אלא כניסה לברית.¹⁹ ניתן להקשות זאת בלשונו של הרב קוק: לאבותינו הייתה אותה סגולה טבעית שירשו מאבות האומה,²⁰ כך שאף אם מעשיהם הבחיריים היו חלקיים שורש סגולתם כבר היה מוכן לגיור. דבר זה אינו קיים בגר שאין כוונתו לשם שמים.

ומכל מקום מדבריו נראה שלא קיום המצוות המעשי הוא המגדיר את הגיור, וגם אם אליהו הנביא מעיד שהגר לא רצה לקיים מצוות אף ברגע מעשה הגיור, ובוודאי שלא יקיים לאחר גיורו, הגיור חל.²¹ לפי זה נראה ברור כי הבסיס להצטרפות לעם-ישראל אינו הכרה שכלית ולא התחייבות מעין משפטית לקיום מצוות. אפשר לומר שהבסיס הוא האמונה בעם-ישראל ובקדושתו, ואת זה אי אפשר לכמת ולהגדיר באופן מדויק. ולכן גם שייכות מקרית, רגעית, ומלאת אינטרסים (אהבת אישה וכו') של הנוכרי לעם-ישראל יוצרת את הגיור, ואי אפשר להתיר בת ישראל ללא גט כשר.

ואולי אפשר לומר, שהשייכות הארעית הזו עם עם-ישראל שהיא למעשה הצטרפות ללאום היהודי, אינה נובעת רק מרצונו או כוונותיו של הגר אלא מהסכמת בית-הדין לצרפו. מעשה הגיור באדם הפרטי אינו מתחולל בעקבות רצונו וכוונותיו של המתגייר אלא מכוחו של

19. ראה חוות בנימין סי' סז המרחיב בעניין זה, וציטט שם מהמהר"ל שלאבותינו לא היה גדר 'קטן שנולד' לאחר מתן תורה, ולכן נאסרו בקרובות. וכתב שם (אות טו): "שכן עם-ישראל בקבלת התורה הרי לא נכנס לעם אחר, אלא המשיך זהותו, ובתור עם-ישראל הוא שקיבל את התורה".

20. הערת הרב בלס: "יתכן שעד מתן תורה לא נקבעה סגולה זו סופית, שזוהמת הנחש הייתה עדיין מעורבת בזהות האנושות כולה, על-פי דברי הגמרא שבת קמו, א.

21. כבר העירו, בספר כגר כאזרח עמ' קלח-קמ ובספר הגיור – הלכה ומעשה עמ' 347 הערה 233, שדבריו אלו סותרים את תשובתו בסימן קנד ביחס לתקנה בארגנטינה, ששם כתב: "ואף על גב דקיי"ל כמ"ד כולם (המתגיירים לשם אישות) גרים הם... נראה מדברי התוס' חולין ג, ב ד"ה קסבר... דהיינו דווקא כשהגרות הייתה שלמה בקיום המצוות, אבל כשלא נתגיירו לגמרי, דהיינו בלא קיום המצוות ושמירתן, וגם הכוונה הייתה בלתי הוגנת, אז הם גרועים מסתם גרי אריות... ובלשון התוס' דחולין... אז אין כאן גרות כלל". ובספר כגר כאזרח כתב שהרב קוק חזר מפסיקתו לגבי הגר במצרים; אך גם מדבריו בתשובה שם ברור שהרב קוק לא פסק באופן מוחלט כתוספות שהרי הביא בהמשך הדברים את דברי הרמב"ם והשו"ע שחוששין בנתגייר בשביל דבר. וצריך לומר שעל-אף דבריו "אין זו גרות גמורה" מכל מקום קיימת כאן מקצת גרות, שבגינה אי אפשר להתיר אשת איש ללא גט. וראה בשו"ת שמע שלמה (הרב שלמה עמאר) ח"ו סי' יג אות ז המתרץ כי דבריו בסימן קנד מכוונים כנגד בית-הדין המגייר, שאין להם להיזקק לגיור כזה; ואילו בדבריו כאן על הגר במצרים, דן לאחר מעשה הגיור.

בית־הדין שמקבל אותו לעם־ישראל. מבחינה זו האחריות על הגיור היא של בית־הדין, הפועל על־פי הצהרתו של הגר. גם אם יש פער בין המעשה לכוונה – המעשה קובע. לעיל, בסיכום פרק ג, כתבנו שהקו המאפיין את הלכות גיור במשנתו הרעיונית של הרב קוק, הוא חוסר יוזמה של עם־ישראל בעידוד הנוכרים להצטרף אליו, בסוגיה כאן נראה שחוסר יוזמה זה קיים גם בהפקעת הגרות אף מגר שהוכיח סופו על תחילתו ובה עליה ואמר שכוונתו לא הייתה מעולם לשם שמים. הלכות גיור מתקיימות בשני רבדים: המישור ההלכתי לכתחילה, ומישור הבדיעבד שלאחר הגיור. בשניהם בית־דין נמנע מליזום מהלכים מנוגדים למציאות. תהליך ההצטרפות לעם־ישראל הוא התערבות א־לוהית בעולם המעשה, ובית־הדין הוא פסיבי. נראה כי הרב קוק צועד בכך בעקבות דברי הרמב"ם על גיור נשות שלמה ושמרון, כדלהלן.

ז. גיור נשות שמרון ושלמה

כתב הרמב"ם (איסורי ביאה יג: יד–טז):

[יד] אל יעלה על דעתך שמשרון המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ידיד יי' נשאו נשים נוכריות בגיותן, אלא סוד הדבר כך הוא, שהמצווה הנכונה כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו... אם לא נמצא להם עלילה... וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן... [טז] ולפי שגייר שלמה נשים ונשאן, וכן שמשון גייר ונשא, והדבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר, ולא על־פי ב"ד גיירום חשבן הכתוב כאילו הן עכו"ם ובאיסורן עומדין, ועוד שהוכיח סופן על תחלתן שהן עובדות כו"ם שלהן ובנו להן כמות והעלה עליו הכתוב כאילו הוא בנאן שנאמר אז יבנה שלמה במה... ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ שנגלה סודן.

רבים²² דנו בסתירה־לכאורה שבדברי הרמב"ם. מחד גיסא, כינה הכתוב את נשות שלמה "נוכריות", וסופן הוכיח על תחילתן שלא התכוונו לשם שמים. מאידך גיסא, שלמה ושמרון קיימו אותן כנשותיהם. נראה כי לדעת הרב קוק, אף שהוכיח סופן על כוונתן מתחילה, ואם היינו יודעים מראש שאין כוונתן כנה וימשיכו להתנהג כנוכריות לא היינו מגיירים אותן, מכל מקום בדיעבד הגיור תופס. יש פער מובנה בין הדרישות ההלכתיות קודם מעשה הגיור ובין משמעות אותן דרישות לאחר מעשה הגיור. פער זה נובע מכך שעם־ישראל המצרף

22. ראה בדברינו במאמר ט – 'הפקעת גיור' פ"ד, סיכום שיטות הפוסקים.

לתוכו גרים אינו יוזם אלא מגיב למציאות שהגרים יוזמים. ולכן, כשעם-ישראל נאלץ להגיב לבקשת הנוכרי להצטרף לכרם בית ה', עליו לפעול כדרישת ההלכה ולבדוק ולהשתכנע שהגר יהיה גר צדק. אבל כאשר עליו להגיב להצטרפות שכבר קרתה, איננו מקיימים בירור עובדתי ביחס לנסיבות הגיור ולכוונת הגר, אלא מכירים במציאות שבית-הדין קיבל גר זה לתוך עם-ישראל. דווקא העובדה שאי אפשר לבטל את הגרות לאחר שנתגלה סודן היא המחייבת את הנוקשות ההלכתית בקבלת הגרים. אילו ניתן היה לבטל למפרע גרות שנעשתה בהעדר תום לב או למי שאינו מתאים לעם-ישראל, היה אפשר לוותר על נוקשות בכניסת הגרים. דברים אלו תואמים את דברי הרמב"ם (איסורי ביאה יג: יח) "קשה לפרוש מהם אחר שנתגיירו, צא ולמד מה אירע במדבר במעשה העגל ובקברות התאוה וכן רוב הנסיונות, האספסוף היו בהן תחילה".

ה"סוד" של תהליך הגיור שהרמב"ם מדבר עליו הוא שהצטרפות הנוכרים יכולה להתקיים על-פי ההלכה שלכתחילה – כשהגר מקבל על עצמו אמונת ישראל ושמירת מצוות התורה. אך אם מסיבה כלשהי החליט בית-דין לקבל גר שלבו בל עמו, ואף אליהו מעיד שהוא אינו מתכוון לשמור תורה ומצוות מתוך אמונה, והכתוב קראן "נכריות", עצם קבלתן על-ידי בית-הדין היא כניסה לבית ישראל ואין אפשרות לבטל את מעשיו. ההצטרפות לעם-ישראל היא גם ברובד שכלפי שמיא, ואם הגר זכה להצטרף לעם-ישראל סימן הוא שמשמים גלגלו כך ובית-הדין יימנע מלהתערב בכך. רובד זה איננו חייב להיות זהה עם ראיית האדם או עם הצהרת הגר.²³ זהו "סוד הדבר".

הדיון עד כה הוא דיון במישור ההלכתי, הן לשאלת הכניסה לעם-ישראל והן לשאלת ההכרה בגיור שנעשה כאשר הגר לא התכוון בכנות להצטרף לעם-ישראל מתוך אמונה ורצון לשמור מצוות. וכאמור לדעת הרב קוק, דברים שבלב אינם דברים גם בעניין גיור, ומעשיו ומעשי בית-הדין שקיבלו הם הקובעים. אך אם יורשה להוסיף נראה ששיטת הרב קוק ההלכתית משתלבת גם עם דבריו האמוניים. לעיל (פ"א) ראינו כי הרב קוק אומר שהנשמות היוצאות מכלל ישראל, אף שיצאו בעקבות התרחשויות במציאות הריאלית, אך כלפי שמיא יציאתן נובעת מכך שמלכתחילה לא היו חלק אמיתי מסגולת-ישראל, אלא

23. גם הרב ז'ולטי (קובץ תורה שבעל-פה שנת תשל"א עמ' מ-מג) מבחין בדעת הרמב"ם בין התייחסות לגר מהפן השמימי ובין ההתייחסות כלפיו מהפן הארצי. לדעתו, ההכרה בגר המתגייר לשם אישות היא מדין חזקה אך אינה ודאית, ולכן קידושיו קידושין ומחזירים לו אבדתו, ואם לא עמד בצדקותו עקרונת גרותו מתבטלת. מאידך, באותו זמן שעם-ישראל מתייחס אליו כגר, כלפי שמיא גליא שאינו גר. שמשון ושלמה קיימו את נשותיהן מפני שבדיני אדם הגרות חלה, אך הכתוב קראן נכריות כי כלפי שמיא הן אכן היו גויות. וראה בירור דעתו במאמר ט פ"ד עניין הפקעת גרות.

מסטרא דערב רב המזוג בקרבן. אולי כך גם בכיוון ההפוך: נשמות שהצליחו "להסתנן" לעם־ישראל, אולי יש בהן ניצוץ מסגולת־ישראל, שהרי כל מעשה הגיור הוא קביעה ארצית לרצון השמימי. מחויבות בית־הדין לפעול על־פי כללי ההלכה אינה מפקיע את מי שנכנס באופן שונה.²⁴ כמובן שהצטרפותו של גר שכזה היא לפי דרגתו הנמוכה – קידושיו קידושין להצריך אשתו בגט, אך לא להינשא לו לכתחילה.

סיכום

העניין המרכזי במשנתו הלאומית של הרב קוק הוא סגולת־ישראל. כבר בפתיחה כתבתי שאין לי היכולת להיכנס לביאור המושג, היונק את משמעותו מפנימיות התורה. אך לדעתי ברור שבמשנתו של הרב קוק סגולת־ישראל אינה זהה עם הפן הביולוגי או עם היבטים מולדים, אלא היא ביטוי לזהות הנשמה פנימה. הרב קוק עצמו מנגיד באורות האמונה בין רבי עקיבא "בן הגרים" ובין "בן האישה הישראלית", וכדבריו (עמ' 34–36):

רבי עקיבא הוא שדרש על כל קוץ וקוץ תילים של הלכות, הוא שהכיר את הערך של האומה בכללה, וכוחה לא־לוהים בכל צורותיה שהיא מתגלה בהן, אפילו בגבורה גופנית שלה... הוא האיש הישראלי בעומק יסודו הפנימי, למרות מה שהוא בן גרים בחיצוניותו, והוא הכוח המגן נגד נקיבת השם, של בן האישה הישראלית... אותה הקוראה שלום לכל, ונוטלת המון דיבורים, הומיה וסוררת, שלומית בת דברי.

24. ראה אור החיים דברים כא יא לגבי היתר יפת תואר, שכתב: "צריך להעיר בעניין, למה יצו ה' כדברים האלה לטמא אדם עצמו בבת אל נכר... ורבותינו ז"ל אמרו (קידושין כ"א ב) לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, ומן הראוי הוא להכניעו ולאבדו... אכן יסוד הדבר וסודו הוא על־פי דבריהם ז"ל (ז"ח בלק נ"ג) שאמרו שבחטא אדם הראשון נשבו כמה נשמות יקרות ביד סטרא אחרא והם נשמות הגרים, וצא ולמד כמה וכמה גדולי עולם באים מהאומות, ורות המואביה תוכיח, וכמה גדולי עולם שמעיה ואבטליון ואונקלוס הגר וכאלה רבות: עוד אגלה לך סוד אחד תמצא נשמה טהורה דבוקה בנשמה טמאה ואין כח בטהורה להטות הטמאה להטיב והיא מונחת שם עד עת דרור, וצא ולמד כיצא בזה מנשמת ר' חנינא בן תרדיון שהיתה דבוקה בשכם בן חמור... ויצתה כשדבק בדינה מצאה הנפש מינה ונדבקה בו כאומרו (שם) ותדבק נפשו בדינה, ושמור לך כלל זה. ויש נפש קדושה בין הקליפה שבמקום שכונתה תטה לב השוכנת בתוכו להטיב ויגרשו חלק הרע או ימתקוהו, והם הגרים המתגירים מן האומות מעצמן כרות המואביה וכנעמה, וכמו שראינו בעינינו גרים שמעצמם באים ומתגירים". הכניסה לעם־ישראל של אותן נשמות מתרחשת בצורות שונות: יש נשמות שבאות להתגיייר בדרך הישרה של הלכות גיור, ויש נשמות שבאות ע"י כפייה שאדם מישראל כופה אותן (=יפת תואר) ויש ע"י שהגוי כופה את בת ישראל (=שכם בן חמור). הלכות גיור הן אפשרות אחת לכניסה לעם־ישראל, אפשרות שצורתה ההלכתית מוגדרת.

בן הגרים הוא האיש הישראלי בעומק יסודו המגן מן הקלקול של מי שהתורה קוראת אותו "בן האישה הישראלית" – הישראלי מלידה.

התמודדותו של מרן הרב קוק עם סוגיית הגרות שונה מהתמודדותם של רוב רבני ישראל. רוב השאלות ההלכתיות וענייני ההגות שנכתבו בעניין צירוף נוכרים לכרם בית ישראל מתמקדות בעולמו של המתגייר ובחשדנות הבסיסית המתלווה לכך: האם הוא עבר שינוי מהותי שהביאו לידי נכונות להמיר דתו? האם ההצהרה על רצונו להסתפח לכלל ישראל דרך שמירת תורה ומצוות היא כנה? לעומת זאת, מרן הרב קוק מתייחס לשאלת הגיור במישורים שונים: המישור המעשי שבו הוא מתמודד עם שאלות מעשיות הנובעות מגיור שאינו כן, הן מבחינת ביצוע גיור כזה לכתחילה והן מבחינת הכרה בגיור כזה בדיעבד. אך כתביו חושפים רובד נוסף: דיון בהיבט המהותי של שילוב נוכרי שאין בו מסגולת־ישראל הטבעית, וצירופו למקום שאינו שייך אליו, והתמודדות עם השאלה איך האומה הישראלית יכולה לקבל לשורותיה את הנוכרי שאין בו מסגולת־ישראל הטבעית שהיא המאפיין הלאומי־תורני שלה.

פער זה בין הרב קוק לשאר הפוסקים משתקף כבר בהבנת תחילתו של תהליך הגרות – הדחייה הראשונית שדוחים את הבא להתגייר. בעוד שלהבנת הפוסקים מטרת הדחייה היא למנוע את הגיור הלא אמיתי על־ידי ברור כוונותיו של הגר (האם היא נובעת משינוי אמיתי באמונתו או מאינטרס חומרי), וכן להבהיר לגר את משמעות מעשיו; דעת הרב קוק היא שהדחייה מהותית, ומבטאת את אי־יכולתו של עם־ישראל לקבל לשורותיו נוכרים בנקל.

בפרק ג לעיל התברר כי אף־על־פי שהקושי להתקבל לעם־ישראל הוא מהותי, מכל מקום יכולת הגיור נובעת מכך שנשמות המתגיירים שייכות כבר מטבען לאמונה בקדושת ישראל, והן מהוות ניצוץ ברקי המתגלה כבר עתה מהגשמת הייעוד של עם־ישראל לעתיד לבוא. גרים אלו, אף לאחר גיורם, קשורים לאומה שממנה באו, והם אלו שיעזרו בעתיד להנחיל לאומות העולם את האמת הא־לוהית של עם־ישראל. נוסף על כך, לדעת הרב קוק עם־ישראל זקוק כבר עכשיו לגרים אלו שישלימו לו חיסרון מסוים קיים בו, שהוא מעין חיסרון כיס. לדעת הרב קוק, מציאות הגיור אינה שכיחה ושייכת לנפשות פניניות בודדות. נראה להוסיף שהלכות גיור מתאפיינות בחוסר יוזמה של עם־ישראל. תהליך ההצטרפות הוא התערבות א־לוהית בעולם המעשה, ובית־הדין נוהג על־פי ההלכה בתגובה למציאות שהגר יוצר, אבל עם־ישראל איננו שותף ביצירת עצם הרצון להתגייר.

ישנו פער גדול במשנתו של הרב קוק בין קבלת גרים לכתחילה לבין הכרה הלכתית בהם לאחר ביצוע תהליך הגיור. הרב קוק הוא מהמחמירים שבין פוסקי ההלכה ביחס לנכונות

לקבל גרים, ולכן הוא מתנגד לעמדת הפוסקים המאפשרים גיור בנטען על השפחה ועל הנוכרית, וכן אין הוא מוכן לאמץ את עמדת חלק מהפוסקים שיש להקל בגיור כאשר יש חשש להתערבות ודאית של נוכרים בכלל ישראל, ולדעתו תקנת חכמי ארגנטינה למנוע גיור בארצם צודקת וטובה. מנגד, לאחר שהגר עבר תהליך גיור הרב קוק אינו מוכן להוציאו מכלל ישראל, גם במקום שיש אומדנא דמוכח שהוא לא התכוון לשמור תורה ומצוות – ועמדתו זו מנוגדת להבנת רוב הפוסקים. נראה להסביר כי פער הלכתי זה משתלב בהגותו של הרב קוק כי ההצטרפות לעם־ישראל מתקיימת ברבדים שונים. גם אם איננו יכולים להקל את ההצטרפות, מכל מקום לאחר שעם־ישראל (=בית־דין) קיבל את הגר, כנראה שנפשו מיסודה קשורה אליו.

הרב שג"ר, בספרו **זאת בריתי** (עמ' 92) כותב שישנו זרם בציונות־הדתית הנוקט גישה נוקשה בהתמודדות עם שאלת הגיור העכשווית. זרם זה יונק את משנתו ישירות מדברי הרב קוק ומונהג על־ידי תלמידי תלמידיו, ההולכים בשיטתו. זרם זה אינו מציע פתרון מעשי לאתגר החברתי שנובע מהעלייה הגדולה מרוסיה, שכללה נוכריות רבות. לשיטתם, באמת אין לבעיה הזו פתרון מעשי בטווח הנראה לעין. הפתרונות המוצגים על־ידי פוסקי ההלכה אינם יכולים להועיל, שהרי תהליך הגיור הוא ביסודו תהליך אישי עבור סוג מסוים ומצומצם של נוכרים, ואילו הבעיה הנוכחית היא מערכתית. לדעתם, בעל הכרם ששמר על כלל־ישראל כל ימי גלותו הוא שישמור על כרם בית ישראל גם בעידן העכשווי. ממילא ברור כי אין צורך להגמיש את הלכות גיור, אף הגמשה שבתוך מסגרת ההלכה, שהרי עניין זה אינו נוגע רק לשאלות ההלכתיות אלא הוא ממהותה של הלאומיות הישראלית. מנגד, גם לדעת הרב קוק אין להקשיח את מדיניות הגיורים אלא רק במקום שהפרוץ מרובה, כמו בקהילת החלאבים בארגנטינה, שהרי בשאר המקומות נמנע הרב קוק מלתקן תקנות כמו בארגנטינה.

נספח א: מקור נשמות הגרים

חלק מהמקובלים²⁵ סוברים שנשמות הגרים הן מנשמות ישראל שנטמעו באומות העולם. לא מצאתי שהרב קוק נוקט בגישה זאת. בדברינו לעיל פרק ד, ראינו כי לדעתו גם לאחר

25. כדבריי בפתיחה, אין בכוחי לרדת לעומק עיונו של הרב קוק, וכל הדברים נכתבים ברובד החיצוני שלהם. על עניין זה ראה הרב משה צבי נריה, **קובץ תורה שבעל־פה שנת תשל"א עמ' צה–קכו**, המצטט את דברי החיד"א (מדבר קדמות מערכת ג אות ג), כי הגרים מקבלים עונש על שהשהו עצמן להיכנס תחת כנפי השכינה מפני שנשמותיהם כבר היו בהר־סיני, כדברי הגמרא (שבת קמו, א). והוסיף שם שלפיכך אמרו חז"ל "גר שנתגייר" ולא אמרו "גוי שנתגייר", להורות שנשמותיהם כבר היו במעמד הר סיני. אולם במהרש"א (שבת שם) כתב שלא הנשמות היו בהר־סיני אלא רק מזליהו. ובקדושת לוי

שהגר עבר את תהליך הגיור והוא כגר צדק, השתלבותו בעם־ישראל נמשכת דורות, מכיוון שסגולת־ישראל שהיא טבע הלאומיות של עם־ישראל עדיין חיצונית לגביו. אם כי יש גרי צדק יוצאים מן הכלל שסיגלו את סגולת־ישראל ועמם התחתנו גדולי עולם, כיהושע וכוועז ונשמת רבי עקיבא.

בבסיס טענת המקובלים מצויים דברי הגמרא (שבת קמו, א) שנשמות הגרים או מזלם עמדו יחד עם עם־ישראל במעמד הר סיני. וכתבו בשם הרב צבי יהודה קוק (מתוך התורה הגואלת ח"ג כוזרי מאמר שני, סעיף מד):²⁶

כח החיים המתגלה בנצח ישראל. במצב הגלות, מלבד הצד של "יציאת הסיגים מתוכנו", ישנו גם ערך של בירורי נשמות של גרי צדק, יחידי סגולה, העלאת ניצוצות קדש מבין הגויים. בגמ' בשבת (קמו ע"א) שרשי הנשמות של גרים היו שייכים למעמד הר סיני. "אע"ג דאינהו לא הוו מזליהו הוו". חילוק בין נגלה לנסתר, דק שבדק הדק היטב. "מפני חטאינו גלינו מארצנו" זה הנגלה, ובאופן נסתר, יש בזה ערך של העלאת גרים מתוך הגויים.

בדברים אלו מודגש הפער בין העולם המוחשי (=נגלה) שבו נראה כי הגיור הוא כניסה ראשונית לתוככי עם־ישראל, ובין העולם העמוק והפנימי שממנו נובע הגיור. הגלות נובעת מחטאי העם וזו סיבתה הנגלית, אך יש לה תפקיד בעולם הנסתר, בירור וזיקוק של העם, הן על־ידי השבת הנשמות שירדו לעולם הגויי והן ב"יציאת הסיגים מתוכנו". רעיון קבלי זה של העלאת הניצוצות, במובן של חזרת המצב האידיאלי שהשתבש במהלך הדורות לתיקונו מובא בדברי הרב קוק במקומות שונים, אם כי לא ביחס לגיור אנושי.

לדעת הרב יוסף קלנר²⁷ גם הרב קוק מקבל את עמדת המקובלים. אמנם אין הוא טוען זאת על אנשים "אך העיקרון הרוחני של צורת ההסתכלות של הרב על המציאות בנושאים שהוא

(לשכועות) מביא מדברי הזוהר (ח"ג קצ, ב) שכשרצה הקב"ה ליתן התורה לישראל סיבב בין האומות והציע להם לקבל את התורה. אמנם הגויים לא רצו לקבלה, אך הביאו מתנות לישראל – נשמות הגרים.

26. תודתי לרב יוסף קלנר שהפנה את תשומת לבי למקור זה. וכתב לי: "עפ"י דבריו הידועים של הרב על הרצי"ה (באגרות הראיה א עמ' קכא באגרת קב. ובאור לנתיבתי עמ' שעז ד"ה ראשות ישיבת מרכז הרב) אין להניח שהרב חולק על דברים אלה".

27. דבריו ודברי הרב יוסף אביב"י להלן, נכתבו במכתב אליי.

מחיל עליהם את רוח דברי המקובלים, מברר את עמדתו ביחס לדבריהם, גם ביחס לגרים ממש".²⁸ מנגד הרב יוסף אביב"י כתב לי:

אספתי פסקאות רבות מאוד שכתב הראי"ה על העלאת ניצוצות, מצאתי להם מקורות בכתבי המקובלים, אבל לא מצאתי פסקאות שעוסקות ב'העלאת' נשמות גרים... אני מודה שחסרון זה של אי הזכרת הראי"ה את שיבת נשמות הגרים שנפלו לבין האומות אומר דרשני. אילו כתב עמוד אחד או שניים לא היה בחסרון זה מאומה. אבל כיון שכתב אלפי עמודים, וכיוון שכתב מאות פסקאות על העלאת ניצוצות והשבתם אל מקורם – חסרון זה הוא משמעותי וצריך עיון ומחשבה.

הרב יהונתן בלס מוסיף²⁹: הסיבה שהרב קוק נמנע מלהשתמש במונח "העלאת ניצוצות" נובעת מעמקי תורת הסוד. נשמות הגרים אינן "ניצוצות" אלא "אורות", ואין כאן העלאת ניצוצות אלא השבת נשמות שנשבו בחטא אדם הראשון על-ידי סט"א. ראה עץ חיים שער אנ"כ (אורות, ניצוצות, כלים). וראה במאמר הגאולה לרמח"ל ד"ה אמנם צריך: "כל הניצוצות של הקדושה צריכים לחזור למקומם ואז יתכנסו הגליות. ותדע ששלוש מדרגות מן הקדושה נמצאו שירדו למטה... ויש חלקים מן האורות עצמם, ויש חלק אחד מן הקדושה המחיה את החיצונים... והנשמות תצאנה בראשונה". ואכמ"ל בעניין זה.

נספח ב: על הגר אברהם יעקב ליאון

לעיל במאמר הובא תיאורו של הרב קוק את המפגש שהיה לו עם גר צדק, שהוא בעיניו אבטיפוס לגרי־צדק הנכנסים תחת כנפי השכינה. נביא את תולדות חייו הייחודיים של גר צדק זה, בהתבסס על מאמרו של הרב יואל הירש (קובץ עלי זיכרון³⁰) ועל מקורות נוספים.³¹ אברהם יעקב ליאון נולד בשנת תר"ח בעיר פלאן שבצ'כיה למשפחה נוצרית־פרוטסטנטית תחת השם 'יוהאן פרנץ נורהופט'. תחקיר על המשפחה מגלה רמזים לייחוס יהודי כלשהו

28. ראה: אורות, אורות התחיה מא עמ' פג; שם אורות ישראל ה: יב עמ' קנז; אגרות הראיה ח"א עמ' מה ד"ה העז הגדול; אורות הקודש ח"ב עמ' תג-תד ד"ה הרזיות; שמונה קבצים קובץ ה אות קפו, אות נו, קובץ א אות תרפא, קובץ ו אות קמא, אות קמח. מקורות אלו הובאו במכתבו של הרב קלנר אלי.

29. בהערה בעל־פה למחבר.

30. עלי זיכרון, קובץ דיגטאלי, רשומות לתולדות אישים וקהילות, אגרות ומסמכים, בהוצאת מכון 'זכרון' להנצחת יהדות הונגריה, בני ברק.

31. הדברים נלקטו מתוך פורום אוצר החכמה, מטפחת סופרים, שרשור "הגר צדק אברהם יעקב לעאן בירושלים".

מאחד הצדדים, אולם הוא גדל כנוצרי. בשנת תרמ"ו נשא בווינה את תרזיה בילק לאישה, ונולד להם בן יחיד בשם עמנואל נורהופט. בווינה הוא למד מדעים וכנוצרי אדוק שימש כומר בכנסייה, ואף פעל עבור המיסיון. עבודה זו הצריכה אותו לנסוע בעיירות הסביבה ובערים המרכזיות עד שהגיע לפראג ולבודפשט ומשם ללונדון. הרב שמואל וינגרטן כותב³² כי אברהם יעקב עצמו העיד על עבודתו המיסיונרית, ועל כך שדווקא עבודתו זו היא ששינתה את מהלך חייו. זאת לאחר שמנהיגי המיסיון בלונדון שלחו אותו לפעילות מיסיונרית כדי לנצר יהודים שהצליחו לברוח מרוסיה לאחר הפרעות. מסירות נפשם של היהודים אף בשעה קשה זו יחד עם הרגשתו הקשה כי הוא מנצל את מצבם הטרגי של אנשים אלו הן שהביאו אותו להתבונן בדת היהודית. בשנת תר"ן בערך היגר לאמריקה והתיישב בעיר שיקגו.

הרב יואל הירש מוסיף, שבשיקגו התקרב ליהודים וליהדות והתחיל ללמוד תורה ולעמוד על אמונת ישראל, עד שהחליט להתגייר ולהיכנס תחת כנפי השכינה. לאחר שהחליט לקבל עליו עול מלכות שמים שיגר אחר אשתו ובנו לבוא לארצות הברית ולהתגייר עמו. בשנת תרנ"א היגרו גם הם והתגיירו עמו, ושינו את שם משפחתם לשם 'ליאון', יוהאן נהיה 'אברהם יעקב' ואשתו 'שרה לאה' והבן 'בנימין'. כיהודים עברו לגור בניו-יורק.

בניו יורק זכה ר' אברהם יעקב לקירוב מצד אחינו בני-ישראל שקיימו בו את מצוות התורה "ואהבתם את הגר", וכמו שפרסם הוא עצמו בדרשה טרם עלותו לארה"ק. בהמשך הזמן נתפרסם שמו כדרשן ומגיד מישרים, ומפעם לפעם נקרא לבתי כנסיות לדרוש מעל הבימה ולעורר לבב בני ישראל לתשובה ולתיקון המעשים. הבן בנימין למד בתלמוד תורה ובישיבת עץ חיים בניו יורק. בקיץ שנת תרס"ב החליט הבן לעלות לארץ ישראל ללמוד בתוככי הישיבות של היישוב הישן בירושלים. הוא התלווה אל הרב מאיר יצחק פרידמן ועלה עמו ארצה. שנה לאחר מכן, בקיץ שנת תרס"ג, החליט גם אביו ר' אברהם יעקב הגר לעלות לארץ-ישראל. כשנתפרסם בניו יורק דבר עלותו לארץ-ישראל הוזמן על-ידי אנשי קהל עדת לובץ לדרוש בבית-הכנסת שלהם, ובשבת חזון שנת תרס"ג דרש דרשת פרידה, ועלה יחד עם אשתו שרה לאה לארץ ישראל.

בשנת תרס"ה התחתן הבן בנימין ליאון עם צביה קופמן מבנות ירושלים (כלה יתומה מאביה ששם אמה מאשע). החתונה התקיימה כפי מנהג ירושלים בערב שבת, ב' מנחם-אב עש"ק נחמו בכיהכנס' ס' בית שמואל' בכתבי אונגרין במאה שערים. על ההזמנה חתום אבי החתן אברהם יעקב ליאון גר צדק. לזוג הצעיר נולדה בשנת תר"ע בת בכורה, וכנראה

32. "השיירה הגדולה בשנת תרס"ה", יהודי הונגריה מחקרים היסטוריים (1980) עמ' 192-193.

מתוך הדחקות ששררה בימים ההם בארץ ישראל ירדו בחזרה לארצות הברית לקליוולנד, אוהיו. בקליוולנד נולדו להם בנים ובנות, ובזקנותם עברו לגור בלוס אנג'לס. שם נפטר בנימין גר הצדק בשנת תשל"ד, בגיל 84.

לאחר עלייתו לארץ ישראל התוודע ר' אברהם יעקב להראי"ה קוק והיה נודע כליאון גר צדק. הרב יוחנן ישמח³³ כותב בשם הרב יעקב גולדמן³⁴ כי גר צדק זה תכנן לייסד בירושלים 'ישיבת גרים' שבו ילמדו את עיקרי היהדות לרוצים להתגייר. הוא נפרד מהרב קוק ביפו טרם צאתו לחו"ל, ומאז לא נודע ממנו דבר. על-אף דברי הרב גולדמן על העלמותו של הגר, בקובץ עלי זיכרון הנ"ל מציינים שהוא היה בשנת תרס"ט בפריז, ובמודעה שנתפרסמה בעיתון קול מחזיקי הדת (לבוך, טבת תרס"ט) נמסר שבא הנה "בהשתדלות לדבר מצוה אשר פרטים עליה לא נמסרו". וכפי הנראה למטרת איסוף כספים לישיבת הגרים שרצה להקים.

בקובץ עלי זיכרון מוסיף, שהגר אברהם יעקב רצה לקיים בעצמו דברי הכתוב 'ובערב אל תנח ידיך' לקח רשות מאשתו ונתגרשו. הוא נדד למצרים ושם נשא אישה צעירה בת בנים מתוך רצון להיבנות ממנה, אולם לא זכה להיבנות ונפטר שם ביום כ"ט בטבת תרע"ח. הובא למנוחות בביה"ח היהודי בעיר דמנהור במצרים, בית הקברות שבו שוכן רבי יעקב אבוחצירא זצ"ל. הגיורת מרת שרה לאה ליאון, אחרי גירושיה מבעלה, ואחרי שירד בנה בנימין לאמריקה, חזרה בתחילה לבוהמיה ומשם עברה גם היא לארה"ב והתיישבה בניו-יורק, נפטרה ביום ח' באייר תרע"ז.

33. ניצני ארץ ט, הערות ביבליוגרפיות לספרי הראי"ה.

34. פורסם בההד שנה יא גיליון יח עמ' ט.